

Poštnina plačana v gotovini.

ŽIVLJENJE IN SVET.

E. Leštin: Lužska Šrbkinja (lesores prosto po sliki L. Kube)

Tedenska revija

Stev. 4.

Ljubljana, dne 27. julija 1928.

Leto II.
Knjiga 4.

Guy Robert — J. Baukart

Ukradeni smaragd

Povest

Artur Scatherton je ležal v naslanjaču, kratko pipico med stisnjenimi zobmi in noge iztegnjene proti veselo plapolajočemu ognju. Sam je bil v svoji delavnici v Ebury Streetu. To je bila soba, kamor so prihajali le njegovi najožji prijatelji, in teh ni bilo mnogo, zakaj Scathertona so štel med tiste može, ki se iz nekega neznanega vzroka seznanjajo z mnogimi ljudmi, ne da bi se iz tega razvilo kako pristranejšo prijateljstvo, dasi so v razgovoru vedno ljubeznivi in prijazni. V vseh štiridesetih letih njegovega življenja ga še ni bil nikdo ozmerjal z bedakom in večina njegovih znancev ga je smatrala za človeka nadpovprečnih duhovnih zmožnosti.

Telo mu je bilo vitko, sloko in mišičasto; obraz mu je bil v podnebbju vročih pokrajin zagorel in je kazal krepke, toda pravilne poteze; tanke ustnice so bile običajno stisnjene ter so mu dajale izraz sile in odločnosti, vendar pa je bilo v možu nekaj, kar je na neki način odbijalo — nekaj trdega, zaradi česar je napravil vtisk človeka, ki spoštuje samo svoje lastne zakone, ako mu to ugaja. Lord Dulverton, ki ga je bil srečal že na vseh koncih sveta in ne samo v klubih, je nekoč dejal nekemu skupnemu prijatelju, da je Scatherton mož, ki ni več nevaren, ako ga stisneš v kot, kateremu pa bi se ne hotel postaviti na pot.

In to je bila brezdvomno resnica, zakaj Scatherton je zrl na ovire kakor na nekaj, kar treba odstraniti brez posebnega ozira na način, kako se to izvrši. Mnogo let je bil živel v tujini — toda ne v krajih, ki jih posečajo običajni potniki. Pustinje in gozdove Srednje Afrike je poznal tako dobro kakor menda nikdo izmed njegovih sodobnikov in mnogo mesecev se je bil mudil v najbolj zakotnih predelih Perzije in Male Azije. Kaj vse je bil doživel, kakšne prizore je bil gledal na teh potih, to je vedel samo on in morda še kak domorodec iz raznih znanih pokrajin, zakaj bil je molčeč mož ter je govoril o svojih potovanjih le malo.

Še več: bil je v edinstvenem položaju znamenitega potnika, ki ni na-

pisal nobene knjige o svojih izkustvih. O zanimivosti teh izkustev ni dvomil nihče niti za trenutek in prejemal je mnogo zapeljivih ponudb založnikov, ki bi radi seznanili svet z njegovimi doživljaji, toda vsi njihovi naporji so bili zaman in splošno se je priznavalo, da to ni samo izguba za založnike, ampak tudi za ves svet.

V tem trenutku je zrl nepremično na velik in sijajen smaragd, ki je žarel na steni kraj pisalne mize. Prinesel ga je bil s svoje zadnje ekspedicije v divjine Perzije ter izzval z njim med tistimi redkimi izvoljenci, ki so ga smeli videti, mnogo govoric.

Smaragd je vzbudil toliko zanimanja deloma zaradi svoje velikosti in domnevane bajne cene, deloma zaradi tega, ker so ga spravljali v zvezo z nekim praznovrstvom, v glavnem pa, ker je lastnik tega dragulja hotel prešlial vse nasvete svojih prijateljev, ki so mu skušali dokazati, da je prava blaznost, pustiti kamen tako neizmerne vrednosti očitvidno brez vsakega varstva in v vedni opasnosti, da ga podjeten tat ukrade. Odgovarjal je le, da je na svojem mestu popolnoma varen. Marsikdo se je čudil, kje neki je dobil ta čudoviti dragulj in za te je imel stalen odgovor, da je najti visoke dostojanstvenike brez novca v drugih deželah, kakor je Anglija.

Dragulj je bil vdelan v okvir iz ebenovine, ki je imel na sredi zlat obroč in bil približno pet čevljev od tal vzdignan v steno nekako sredi med veliko črno pisalno mizo iz hrastovine in kamninom. Nad njim je bil na vzbočeni plošči napis:

Kdor vzame ta kamen, si vzame življenje.

Pod njim so se bleščale črke perzijske pisave, ki so brezdvomno tvorile isti strahotni svarilni rek. Samo Scatherton in neki graditelj sta poznala pravi smisel teh besed; redkim posetnikom, ki so ga čitali, je dejal, da hoče z njim ostrašiti najglasovitejše tatove. Vsako noč so dveri delavnice skrbno zaprli, spustili in zapahnili zatvornice oken in vsi Scathertonovi prijatelji so bili mnenja, da se za varnost svojega

zaklada zanaša samo na te priprave, ter so ga seveda smatrali za blazneža.

Toda graditelj, katerega je bil izbral in ki je moral priseči, da bo molčal, je vedel, da je stvar čisto drugačna. Čim se je Scatherton bil vrnil iz tujine, takoj je bil posla ponj in potem sta tuhtala, kako bi na premeten način varovala dragulj, hkratu pa tudi dosegla, da bi ga njegov lastnik imel vedno pred očmi in se ga radoval. Kakor je namreč Scatherton izjavil opečevano, ga posest tako krasnega zaklada ni mogla veseliti, ako ga ni imel neprestano pred seboj. V resnici je v steno vdolan okvir tvoril čep komplicirane hidravlične naprave, ki je držala veliko železno klado, visečo med tlemi gornje sobe in stropom delavnice. Če bi kdo premaknil okvir ali njega vsebino, bi se klada takoj izklopila in usodo nesrečnika, ki bi stal pod njo in segel po plenu, si vsakdo lažje predstavlja, ko opiše. Če pa bi kdaj bilo treba premakniti dragulj brez sile, potem bi se Scatherton posluževal klopila, za katerega je vedel samo on. Da bi se ustroj vse naprave ne razvedel po delavcih, ki so bili pri graditvi zaposleni, jih je graditelj od časa do časa izmenjal. V kakšen položaj napram zakonu bi lastnik dragulja utegnil priti, če bi naprava koga pri poskusu tatvine ubila, je težko reči; toda Scatherton ali s tem ni računal, ali pa je — kar je manj verjetno — rajši čakal na tako nezgodo, nego da bi vpošteval njene posledice. Ta nenavadni mož se je zadovoljeval z zavestjo, da čaka vsakogar, ki bi ga hotel oropati tajinstvenega zaklada, strašna smrt.

Toda ko je nocoj zrl v krasni dragulj, je bil v mislih daleč od njega in vsake druge reči v sobi. On, ki je preziral čustva, brezsrčni mož dejanja, ki je bil izumil to peklensko napravo, je premišljeval ali bolje sanjal o dekletu, ki ga je bil srečal pred tremi dnevi.

Ni še minilo šestdeset ur od tega, da jo je bil videl, in ves čas sta mu bila v mislih njen obraz in njen glas. Zdelo se mu je, da vidi neprestano njene sveže poteze in smejoče se oči, in čutil je neko smešno jezo na sebe samega, ker ni imel dovolj moči, da bi osredotočil svoje misli na eno izmed stvari, ki so običajno privlačevale njegovo pozornost in neumorno zanimanje.

Rotil je na tihem samega sebe in si dokazoval, kako nesmiselno je za mo-

ža njegovih let, njegove čudi in njegovih navad, ako se vede kakor zaljubljen mladič; in medtem, ko se je na tak način boril s seboj, je bil sedel v naslanjač, da si v miru privoščil pipico tobaka in se spoprime z hudičem, ki ga je bil obsedel.

Če presodimo položaj s tega stališča, ne moremo trditi, da je v svoji nameri uspel, zakaj iz oblakov dima se mu je polagoma prikazal lik dekleta, ki ga je skušal pozabiti, in bil je tako zatopljen v svoj sen, da ni zapazil, kako je bil vstopil sluga ter čakal negibno, da se njegov gospod ozre nanj.

Nenadoma pa se je Scatherton sunkovito vzravnal; jasno je bil slišal njen smeh in prisegel bi bil celo, da je občutil dotikljaj njene roke prav tako, kakor pred tremi dnevi, ko jo je vodil po plesni dvorani. Tako živ je bil ta domišljeni občutek, da ga je vsega presunil, in dasi si tega sam ni hotel priznati, vendar je bil trpko razočaran, ko je videl, da v sobi ni nikogar razen njega in sluge. Okrenil se je k njemu s kretnjo nevolje ter vprašal:

«Kaj pa je, Johnson?»

«Prišel je Coltov uslužbenec zaradi samokresov, gospod.»

«Povedi ga v jedilnico in prinesi tudi samokrese tja.»

«Da, gospod,» je odgovoril sluga in odšel.

Scatherton se je še minuto ali dve obotavljal, potem pa mu je sledil v jedilnico.

Nekako šest mesecev pozneje je lord Dulverton povabil več gostov v svoje obširno lovišče na Škotskem. Med temi, ki so prišli streljat ruševce, je bil tudi Artur Scatherton, ki je bil prvovrsten stelec in radi tega v tem letnem času zelo priljubljen. Razen njega se je odzvalo vabilu še šest gospodov — polkovnik Graham, Harry Montgomery — znan kot dober igralec kriketa — trije častniki in Donald Teward, bratranec gostiteljice. Dam je bilo šest; všteti še neko gospo Magor in njeno hčer Alice, so bile vse daljne sorodnice Donalda Tewarda.

Alice Magor je bila zala mladenka, jasna in vesela in precej krepkega značaja. V kratki dobi, odkar se je sukala v družbi, je vzbudila splošno pozornost izvoljenih in neizvoljenih mladih mož. Dasi je bila sprejela več ženitnih ponudb, je bila vendar še svobodna.

Ena okoliščina v njeni kratki družabni karijeri je povzročila med nekimi gospodi mnogo razpravljanja in to je bil njen poseben vpliv na Scathertona, torej na moža, ki so ga poprej smatrali vsi za zagrizenega sovražnika ženskega spola.

Odkar se je bil pred šestimi meseci z njo seznanil, so ga pogosto videli v njeni družbi; in njegovi prijatelji so vedeli, da je preložil neko dolgo potovanje do Osrednje Afrike, ne da bi bilo za to posebnega vzroka.

Ali mu je mladenka bila naklonjena ali ne, tega ni bilo mogoče povedati, zakaj prve čase je bilo videti, da ne daje nobenemu mlademu možu posebnih prednosti, razen morda svojemu bratrancu, Donaldu Tewardu, ki se je bil nedavno vrnil iz Teherana, kjer je bil prideljen angleškemu poslaništvu.

Kar se tiče Scathertona, je daljše občevanje z njo njegovo čustvo šele poglobilo in razvilo in zdaj si sploh ni več skušal zakrivati dejstva, da je opasno in nepopravljivo zaljubljen.

Nedeljo popoldne so stopali trije možje preko trat proti dvorcu. Bili so to lord Dulverton, polkovnik Graham in Montgomery. Približavši se hiši, so videli, kako je miss Magor stopila skozi glavna vrata; spremljal jo je Scatherton in napotila sta se proti jezeru, ki je ležalo daleč na drugem koncu doline.

«Halo!» je vzkliknil lord Dulverton, «tam gresta Alice in Scatherton gledat ribe, da se prepričata, kako bi bilo z lovom. Scatherton je dober sportnik, sploh človek, ki izvršuje vsako reč točno, pa vendar nikdar ne govori o tem.»

«Da, on je res na svojem mestu,» je dejal polkovnik. «Toda, Dulverton, ali si opazil, kako se sredi naše pokojne družbe nekaj spleta?»

«Spletal» je vzkliknil gostitelj strmeč. «Kaj za boga pa misliš?»

«Kaj? — To dekle in Scatherton in Teward seveda. Ali ne vidiš, da jo Scatherton ljubi uprav blazno? Ali nisi opazil, kako jo skuša pridobiti samo za sebe, medtem ko se poprej v svojem življenju ni nikoli ponižal tako daleč, da bi govoril z žensko?»

«Prav, toda računati mora tudi s Tewardom,» je pristavil Montgomery. «On je edini mož, za katerega se je vedno nekoliko ogrevala, in čisto prepričan sem, da je prišel sem samo za to, da jo zasnuje.»

«Hm!» je zamomljal polkovnik. «Kolikor poznam Scathertona, utegne biti prav neprijeten nasprotnik, ako ga kdo ovira v ljubezni.»

«Nesmisel! Vi dva se razvijeta počasi v dvojico starih družabnih klepetulj. Pojdita in oglejta si sliko, o kateri sem vama poprej pripovedoval.»

Medtem sta osebi, o katerih se je pletel ta pogovor, stopali proti jezeru. Popoldan je bil tak, kakor običajno sredi avgusta. Gosto drevje se je vrstilo prav do jezerskega brega in v barvah njegovega listja je bila neka rahla slutnja jeseni, ko je zahajajoče solnce trosilo žarke in sence med vejicami in preko jezerske gladine.

Zrak je bil kakor mrtev in tanka meglica je ležala nad bregom. Prizor je bil veličasten in silen. Mož in mladenka sta slonela ob surovo stesani ograji, ki je obdajala ves park ter se opajala ob čistem zraku in krasoti razgleda. Divjost prizora je učinkovala na oba, toda na povsem različen način.

Nekaj časa sta oba molčala. Veličastnost prirode, ki je ni ovirala in brzdata vodeča roka civilizacije, se je strinjala z občutki moža, ki je bil v srcu na pol divjak in je mrzil omejenost in lažnivost vsakdanjega življenja. V mladenki pa je vzbudila samo čisto radost življenja in zdravja.

«Oh, kako veličastno!» je vzkliknila, kažoč na plamtečo oblo zahajajočega solncea, ki je oblilo vrhove hribov kakor s tekočim zlatom. «Ali vam ta prizor ne vzbuja hrepenenja, da bi preživeli svoje dni na tem blaženem kraju?»

«Ne, razen — je prišel ter mahoma umolknil.

«Kaj razen?» je vprašala ter se okrenila k njemu, toda čim je zagledala njegov obraz, se je že skesala, zakaj čitala je na njem, da ne more več preprečiti izjave, ki se je je bala instinktivno.

«Razen če bi jih mogel preživeti z vami,» je strastno bruhnulo iz njega. «In še takrat bi si želel puščave okrog naju, kakaj ljubim vas tako blazno, da bi vas prestavil s tega sveta nekam, kjer bi ne bilo nikogar razen naju. Ne, zdaj me morate poslušati» — je nadaljeval, ko je poskusila govoriti — «zakaj ljubil sem vas in hrepenel po vas od tistega dne, ko sem vas videl prvič, hrepenel tako, kakor še nikoli noben mož, in brez vas mi ni mogoče živeti.»

Umolknil je. Nanadnost in sila njegovih besed sta jo prestrašili. Ta mož se je tako zelo razlikoval od vseh tistih, ki so si želeli njene roke.

«Vse zaman!» Samo to je mogla odgovoriti.

«Zaman!» je vzkliknil. «Nekega dne — —» In zopet je umolknil z vidnim naporom ter ni dokončal stavka. Obrnil se je v stran ter besno stisnil ustnice.

Mladenka pa je stala kraj njega ter zrla vsa bleda in plašnih oči preko jezera. Sila njegove strasti jo je prestrašila ter vznemirila in smilil se ji je iz srca, vendar pa je čutila, da bi vsaka beseda obžalovanja in prijateljstva bila ničeva. Medtem ko je on govoril, je

nenadoma spoznala, kako resnično in globoko ljubi svojega bratranca.

«Pojdiva nazaj v dvorec,» je na kratko dejal Scatherton. «Razgled je sicer lep, toda s čajem ne bodo čakali na naju.»

In zopet je bil tako miren in ravno dušen, kakršnega so ga poznali njegovi prijatelji ter je svoja čustva zakrival za neprodirno krinko. Toda ni bil navašen, da bi priznal svoj poraz. Vedel je zdaj, da mu je nekdo na poti, in zavrnitev, ki jo je bil pravkar doživel, je njegovo strast in hrepenenje šele bolj razvnela. Lord Dulverton je govoril resnico, ko je dejal, da bi ne bilo dobro, postaviti se Scathertonu na pot.

(Konec prihodnjič)

Dr. Finn Malmgreen: Robinzonada v snegu

Osebnost švedskega meteorologa Malmgreena stopa prav posebno na dan v pričujočem sestavku, ki ga je pokojni učenjak kratko pred tragično smrtjo objavil v glasilu švedskih skavtov «Scouten» v Stockholmu.

Vsak pravi mož je bil vsaj enkrat v svojem življenju skavt ali tabornik. Ko sem jaz hodil v šolo, je bilo skavtsko gibanje na Švedskem jedva v po-

vojih. Tabornik sem postal šele pozneje in nisem se zato nikoli kesal. Nasprotno: ure, ki sem jih prebil med oznanjevalci tega gibanja, so bile za me ure veselja in sreče.

Neko zimo je nanese, da sem moral prezimovati na nekem vršacu v pokrajini Saretjakko, kjer je imel švedski učenjak, prof. Hamberg meteorološki observatorij. Opazovalnica je nosila ime Partetjakko in je ležala 1850 metrov nad morjem. Rabila je proučevanju klimatičnih razmer v nordijskih planinah.

V naselbini sva živela praviloma sama dva: mladi magister Viberg iz Upsale in jaz. Kdaj pa kdaj naju je obiskal Laponec, ki nama je prinašal hrano. Bil je edina vez med observatorijem in svetom. Živila je prinašal iz vasi Kvikkjokk, kamor je bilo od nas dva dneva hoda. Pot je bila tako dolga in težka, da je moral mož vselej prenočevati v drugem Hambergovem observatoriju, ki je ležal ob poti v Partetjakko. Tam je kraljeval v veličastni gorski tišini in samoti še tretji vremenoslovec.

Približal se je božič. Vreme je bilo tako strašno, da nisva mogla s tovarišem niti misliti na to, da bi nama Laponec prinesel od ljudi živila in posušeno. Prognoza glede vremena se je gla-

silu zelo neugodno. Midva s tovarišem pa sva že teden dni živela ob zdrobu in suhem grahu. Te hrane sva se preobjedla. Presedala nama je tako, da nama je gledala že skozi usta. In midva sva čakala na božič sanjaje o dišeči kavi, o kruhu in maslu ter o drugih takih prijetnostih. Upanje je bilo sicer skromno, a obupala vendarle nisva.

Na božični dan zjutraj ob pol treh je začel razsajati strahovit vihar. Snežilo je v tako gostih kosmih, da ni bilo videti niti deset metrov daleč. Zbudil sem Viberga in sem mu postregel s kavo — iz pečenega zdroba. Dajala sva pogum drug drugemu in sva se tolažila z upanjem, da bo vihar morda le odnehal. Ko sem predal službo, sem zlezal v kocasto vrečo in sem truden zaspal. Službo je prevzel Vibergr. Menjavala sva se namreč vsakih dvanajst ur in sva delala podnevi in ponoči. Morala sva beležiti, kakšno je vreme vsako uro.

Ob enajstih dopoldne me je tovariš spravil na noge. Kaj se godi zunaj, mi ni bilo treba praviti; videl in čutil sem sam. Vihar je divjal in ni hotel končati. Laponec, ki je bil v opazovalnici, ni mogel nikamor na pot. Otožen sem povzli skromen zajtrk. Tovariš mi je bil skuhal originalno zdrobovo kavo in malo kaše. Suhi grah smo iz previdnosti prihranili za kosilo.

Po zajtrku je povedal Vibergr, da ni mogoče skuhati nič več, ker se nam je poškodovala priprava za kuhanje. Petrolejnik se je namreč zamašil in v observatoriju nismo imeli igle, s katero bi ga bili lahko popravili. Tudi ta predmet je imel prinesiti Laponec iz Kvikkjokka, kamor ni mogel. Skušali smo skuhati kosilo nad petrolejsko svetiljko, ki je gorela pri nas noč in dan in čije toplota je tudi ogrevala prostor — zaman. Drv za kurjavo pa ni bilo pri hiši niti iveri. Naš položaj je bil brezupen. Tedaj vstane Vibergr in izvleče iz ropotarnice kleparsko plamenico. Olje se je vžgalo — bili smo rešeni! Voda v loncu je kmalu zavrela in grah za kosilo se je že polagoma mehčal.

Medtem, ko sva z Vibergom delala poskuse s kuho, je zunaj zavijal snežni metež. Orkan je divjal ob štirih popoldne z isto silovitostjo kakor ob enajstih zjutraj. Vibergr je odprl vrata, da bi pogledal ven. Veter mu je zaloputnil vrata v obraz. Razsrjen je nato pla-

nil v burjo. Ker ga ni bilo dolgo časa nazaj, sem stopil za njim. Prižgal sem malo električno žepno svetiljko in od-pahnil vrata. Zbadajoč sneg se mi je vsul na lica. Videl sem komaj nekaj metrov predse — a v kočici za toplotmer se mi je zdelo, da brli nekaj svetlega. Splazil sem se po vseh štirih na prejšnj — pokonci nisem mogel iti — in sem našel Viberga, ki se je z eno roko oprjemal kočice, v drugi pa je držal vrečico iz platna. Orkan je tako tulil, da nisva mogla izpregovoriti niti besedice. Prijela sva se za roke in z nepopisno težavo sva se privlekla skozi zamele do observatorija.

Vibergr je odprl vrečo in potegnil iz nje še nenačeto, dišečo gnjat. Naš dobri profesor Hamberg nama jo je bil poklonil za božič. Vibergr jo je prejel dopoldne, ko je še spal in me je hotel s pošiljateljico iznenaditi. Šele sedaj sem razumel njegovo skrb, ki me je prikrajšala za toliko ur spanja. Bil je nemiren, ker se je bal, da ne bi burja s snegom odnesla vreče in božičnega blagoslova.

Božični večer je bil svečan in blazen, kakor ga nista menda nikdar preje in pozneje praznovala dva študenta iz Upsale. Na mizi je ležala topla gnjat, kuhan grah in neizčrpne množine najboljšega humorja. V prijetnem nastroju božičnega večera sva pozabila vse skrbi in tuge. Na zunanjo vrata opazovalnice, katere je bil orkan odtrgal in odnesel, na snežinke, ki so letele naravnost v kuhinjo in na lonce, ki sva jih morala naslednji dan iskati v snegu, se nisva niti domislila. Orkan je zvenel kakor godba, gnjat na mizi pa je oznanjala blaženost, zadovoljnost in mir.

MORSKE GLOBINE

Morsko dno je v marsičem podobno zemeljskemu, samo da ni tako vzvalovano, zato pa padajo tla znatno globlje nego se na kopnem dvigajo vrhovi gor. Najgloblje morsko dno je vzhodno od Filipinov (več kot 9000 m); tu je iskati vzrok potresov, ki se tako radi pojavljajo ob obalah Tihega oceana. Tako so po potresu na Japonskem l. 1923. merili morsko dno v zalivu Sagami in dognali, da se je dno na mnogih mestih znižalo ali povišalo do 30 m.

B. Hunt

Kako smo se izgubili v vroči Sahari

Iz pripovedovanja vojaka Marcela Vaslina

Po člankih Amundsena in po drugih gradivu, ki smo ga objavili v »Življenju in svetu«, so čitatelji dobili slika človekovega boja s polarnim mrzom. Danes prinašamo opis nasprotnega stanja — človekovega boja s saharo vročino. Francoski vojak pripoveduje o usodi letalcev, ki so sredi Sahare treščili na tla.

Naš polet čez Saharo

Ko sem bil v prosincu l. 1920. dodeljen v Constantine (Alžir) kot mehanik ondotne naše letalske sekcije, so me bili poslali čez Saharo v Tamanrasset, da bi bil z nekaterimi tovariši vred prevzel letala, ki so imela prileteti v ta kraj in poleteti odtod v Timbukt in Dakaro. Po silno neudobni poti nekaj sto milj, ki smo jih prevalili v tovornih avtomobilih, smo prispeli 31. prosinca v Tamanrasset — na mejo prave Sahare.

General Laperrine je nameraval preleteti brez postaje 700 milj med Tamanrassetom in Timbuktom. Imeli smo slediti najprej karavansko pot od Tamanrassete do Tin Rhara na podnožju Adarskih gor, preleteti te gore in kreniti naravnost k cilju. Po tem načrtu bi se sama pot skrajšala, hkrati pa bi bila tudi manj nevarna, ker te tri točke niso predaleč druga od druge. Nesreča pa je hotela, da se tega načrta nismo mogli držati tako, kakor bi bilo po vsej verjetnosti le nam v korist.

Še nekaj minut pred odhodom na vse zgodaj dne 18. svečana nisem niti slutil, kdo pojde na pot; ko pa je general Laperrine vprašal, kdo se hoče priglasiti prostovoljno za mehaniško službo, sem se ves vzradoščen prijavil, zakaj pot me je vzlic vsej nevarnosti silno mikala. Motorji obeh aeroplanov so se že gibali, ko je bila moja ponudba sprejeta. Na generalovo povelje sem koj skočil k njegovemu stroju. Ni bilo niti toliko časa, da bi bil naravnal sosednji sedež, zato mi je sedel general kar na kolena. K našemu odhodu je bila prišla skupina Tuaregov z arabskim načelnikom Muso ag Amastanom in poročnikom Pruvoatom. Ob 7. uri 30 minut sta se oba aeroplana dvignila kvišku.

Bilo je dogovorjeno, da bosta letali potovali kolikor moči skupaj in če se bi bilo moralo katero spustiti na tla, se ima spustiti tudi drugo. Nekaj minut smo krožili, da bi prišli dobro v zrak, nato pa smo odleteli v južnozahodno smer, ravna se po karavanski stezi, ki vodi v Tin Rharo. Ta steza pa se nam je kmalu izgubila izpred oči; zdaj smo se držali majhnega potoka, ki je moral imeti po našem domnevanju isto smer. Ma-

jor Vuillemin je letel naprej, kakor smo se bili prvotno domenili.

Kmalu smo bili sredi neskončne pustinje; nikjer ni bilo nič drugega kot pesek, noben zemeljski pojav nam ni mogel nuditi orientacijskega oporišča. Ob 11.30 se je jela generala lotevati skrb, kajti ob tem času bi že bili morali videti Tin Zanaten, najbližjo oazo za Tin Rharo, a še ni bilo niti najmanjšega znaka o kakšnem človeškem selišču. Bernard je sklenil, da z aparatom za brezžični brzojav pokliče majorja Vuillemina, ki je letel dobro miljo pred nami.

Po sili na tleh

Tedajci smo ugotovili, da imamo benčina samo še za 20 minut. Bernard je spoznal, da je edino pametno, če se spustimo na tla in počakamo, da prileti drugi aeroplan in nas sam poišče. Tla pod nami so bila sila ravna in mehka, le na severu so jih omejevali peščeni nasipi; dalo se je torej brez težko pristati. V višini šest tisoč stop je pihal močan veter, ko je Bernard krožil v zraku, iskaje mesta, kjer bi se bil spustil, da se izogne nasipom. Ko smo bili približno 50 stop

nač zemljo, nam je udaril v letalo silen veter. Stroj se je nagnil k levemu krilu, nenadoma pa je udaril nov val vetra in letalo docela obrnil.

Treščili smo na tla. General Laperrière, ki ni bil privezan, ker mi je sedel na kolenih, je padel pod letalo. Bernard se je pri odletu odvezal in je brez posebne poškodbe zlezel iz mehkega peska. Jaz sem se pri padcu zaril z glavo v pesek, vendar sem se ga hitro otresel; k sreči sem bil samo malo opraskan po koži. Ko sva z Bernardom potegnili generala iz neprijetnega položaja, sva opazila, da si je zlomil hrbtenico in po vsej verjetnosti nekaj reber, pa tudi na znotraj se je utegnil nevarno raniti.

Vse to se je odigralo tako naglo, da nisva niti utegnila poklicati tovarišev na drugem aeroplanu; ko sva se zavedla tega dejstva, sva na veliko grozo opazila, da drugega aeroplana sploh ni nikjer videti.

Bili smo v absolutno brezvodni puščavi, pokriti vsepovprek z mehkim peskom, ki je valoval v daljavo, kamor je segel pogled. Nikjer ni bilo najmanjšega sledu o kakšnem drevesu ali o drugem rastlinstvu; edino, kar je za spoznanje oživilo mrtvo enoličnost pustinje, so bili nizki peščeni hribčki.

Prva skrb nam je bila, da se prepričamo, ali so bile naše rezervne posode z vodo nedotaknjene. Imeli smo s seboj v letalu kakih pet galonov vode — šest dvoliterskih pločevinastih posod in dve štiriliterske. Našel sem jih razmetane po sipkem pesku okoli letala skupaj z vso zalogo konzerv, s posodo, nadomestnimi deli za stroj in z drugimi predmeti, ki smo jih imeli na letalu.

Če ne bi bilo te vode, bi bili morali kaj kmalu poginiti. Ko smo padli na tla, je bilo že strahovito gorko, pozneje pa je pripeka še bolj pritislila. Pogledal sem toplomer in opazil, da se je živo srebro povzpelo na 45 stopinj C. Naše edino kritje pred vročino je bilo prelomljeno krilo letala; tja smo se vsi trije zatekli.

Generala so sigurno mučile hude bolečine, vendar jih je skušal pred nama prikriti; na videz ga naš položaj ni preveč skrbel, zato nisva tudi midva nič tarnala in tožila. »Mes enfants,«*) je dejal, »najprej se skušajmo malce okrepčati, potem pa počivajmo do jutra in šele nato bomo kaj ukrenili.« Snedli smo te-

daj par koščkov gazelinega mesa in malo kruha, del živeža, ki so ga dali za generala v letalo. To kosilo smo prav skopo zalili z vodo. Bili smo preveč zbiti in odreveneli, da bi jedli kaj več. Brž smo se vlegli in smo skušali zaspati. Proti večeru se je ozračje malo ohladilo. Slekli smo si vrhno obleko in se vlegli na goli pesek. Pihala je prijetna nočna sapa in nas uspavala, ali spanje nam je bilo pretrgano in mučno.

Peš po neskončnem pesku

Že pred svitom smo bili pokonci. General je jel proučevati zemljevid in je rekel, da bomo najbolje storili, če gremo peš v severozapadno smer; upal je, da pridemo tako k Adrarskim goram in Tin Zanatenu. Ta oaza je ležala kakih 150—200 milj od mesta naše nezgode; ali ker general ni vedel, kje prav za prav smo, je cenil oddaljenost znatno nižje. Zakaj če bi bili vedeli pravo daljavo, se ne bi bili odpravili v tisto stran. Po generalovem računu bi bili v treh dneh v Tin Zanatenu. Nu, bilo je drugače.

Takrat smo zbrali vse, kar je general smatral za neobhodno potrebno na taki poti: deset konzervnih škatic z mesom, dvanajst vojaških prepečencev, štiri unce sladkorja, pol litra žganja, vso zalogo vode, karabinko, odejo, platno za šotor in našo osebno lastnino.

Ob prvem svitu smo krenili na pot. Bernard in jaz sva kmalu spoznala, da naša pot ne bo zabaven izlet. Bilo je tako, kakor če bi se bil človek izprehajal po morskem pesku tik ob črti, kamor pljuska morje — midva pa sva vrhu tega še nosila vodo — vsak 10 litrov — in znatno težo ostalih predmetov. Pri vsakem koraku so se udirale noge štiri ali pet palcev globoko v pesek. Oba sva bila dobro nastrojena, sicer bi bila prehodila znatno manj. Za generala je bil seveda vsak korak muka.

Ko smo hodili pet ur, je general velel, da sedemo k počitku, dokler ne nastopi še hujša vročina. S karabinko smo postavili šotor in obtežili robe s posodami z vodo. Vodo smo natančno odmerili: morali smo se omejiti na 1 liter v teku 24 ur. Drugače nam hrana ni nič preveč dišala in deset uncev težka škatica z mesom je bila vsej trojici več ko dovolj. Tako se je zopet znočilo.

General nama je rekel, da po njegovem računu nismo dalje nego 30 milj od

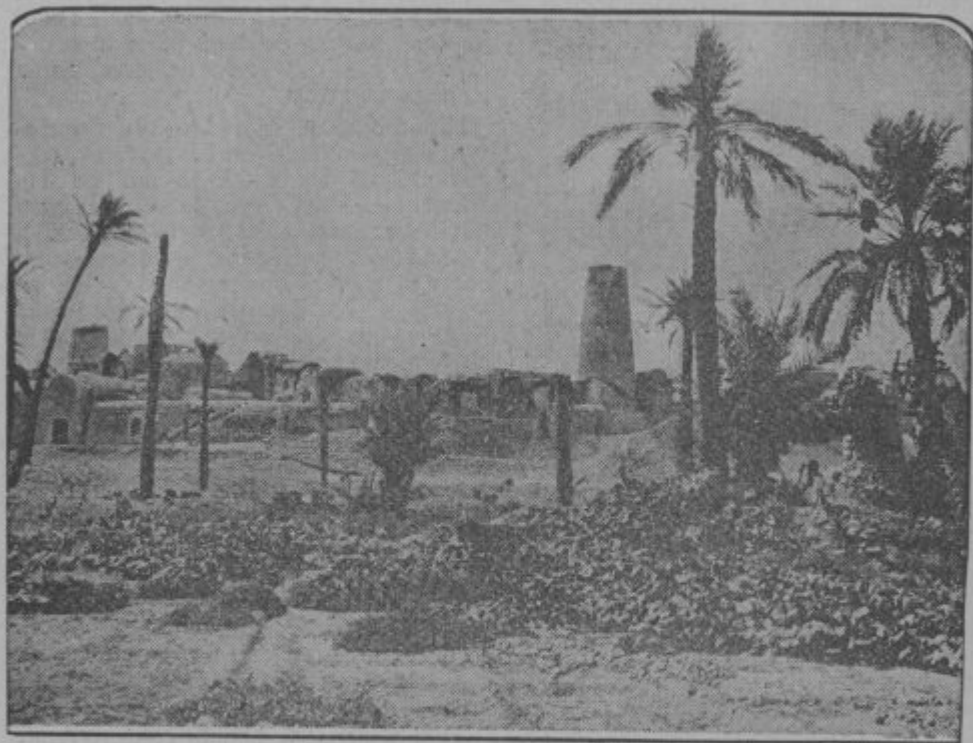
* »Otroka moja«

najbližje karavanske steze; to nam je vzbudilo upanje da bi utegnili v dveh dneh doseči točko, kjer bi lahko upali na pomoč. Poiskali smo nekoliko suhe trave in jo zažgali, hoteč tako opozoriti kakšne slučajne popotnike na nas; toda ogenj je gorel borih deset minut. Takisto smo ponoči trikrat ustrelili iz karabinke, a brez uspeha.

Zvečer naslednjega dne so nas bolela ramena od jermenov naših bremen in nadaljnja pot je postajala čedalje težja. General je kdaj pa kdaj postal in posma-

stali pobiti. General je skušal še enkrat dognati po zemljevidu, kje smo, ali z enim samim pogledom si mu prebral na obrazu, da je vse zaman. Dejal je, da ne kaže nič drugega ko da prenočimo in se potem skušamo vrniti k izhodišču, zakaj vode je vedno manj in se je treba podvzati.

Ko smo naslednjega jutra krenili na pot, smo spoznali sledove stare karavanske ceste, a že po nekaj yardih hoje se je spet skrila. Preden smo zapustili zadnjo sled, smo položili med dva kamna

V SAHARSKI OAZI

tral s kukalom obzorje. Vedno zaman, zakaj nikjer ni bilo videti drugega, kot ravno, otožno, prazno peščeno pustinja — brez rastlin, živali in ljudi. Prav pred solničnim zatonom smo prispeli k višjemu griču; zopet nas je navdalo upanje, da bomo videli odtod Adrarske gore. Ko sem se povzpel nanj, nisem onkraj videl nič drugega ko neskončno valovje peščenih nasipov.

Izgubljeni v puščavi

Tako je tedaj izginila nadeja, da bi po tej poti prišli iz zagate in vsi smo po-

v arabščini spisano poročilo. Zvečer je bil general tako šibek, da je s težavo hodil. Neprestano je tožil, da ga boli hrbtenica in se je tudi vobče slabo počutil. Bernard mu je masiral hrbet z žganjem, a ker ni mogel več uživati trde hrane, sva mu dala malo kakava in zgoščenega mleka.

Ko smo hoteli zjutraj ob štirih dalje, — bilo je četrto jutro, odkar smo ostavili letalo — je bil general tako slab, da ni mogel sam niti stati na nogah; le trdoma se je opretal, ko smo ga vodili pod pazduho. Vsake pol ure smo morali dol-

go počivati, in ko smo prišli kakih 500 yardov od aeroplana, mu je postalo tako slabo, da sploh ni mogel dalje. Bernard ga je napol nesel in samo tako se je z nečloveškim naporom pomikal dalje. Čez devet ur smo se vrnili k letalu. Štiri dni smo torej zaman blodili po puščavi.

Najprej smo pogledali, kaj je z vodo. K sreči je bila voda, ki smo jo pustili v radiatoru letala, docela nedotaknjena, liter vode pa smo bili celo prinesli s poti nazaj na mesto nesreče.

Z antenami našega brezžičnega aparata smo si uredili streho proti najhujši pripeki. V to senco sva položila z Bernardom ubogega generala in sedla k njemu. Trpel je strašne muke in se ni smel niti zganiti.

Bil je naš peti dan v goščavi. Tisti večer po solnčnem zatonu sva izpustila vodo iz radiatora in napolnila pločevinaste posode ter jih dodobra zakopala v pesek. Vode je bilo toliko, da bi zadostovala za šest dni, če se omejimo na liter vsak dan. V resnici pa smo izhajali ž njo 20 dni in izpili zadnjo kapljico dan pred rešitvijo. Še meni samemu je nganka, kako smo se mogli tako obvladati.

Čedalje slabše ...

Naslednji dnevi so bili hujši nego v čistilišču. Izpolnjeni so bili s čakanjem — neprestanim čakanjem, kedaj pride pomoč. A pomoči ni bilo od nikoder. Neka jutra sem opazil v bližini kakih 100 yardov gazelo. Izstrelil sem devet strellov iz karabinke, a zadel ni noben. Naslednjega dne se je Bernarda primerilo enako. Nekajkrat sva videla, da se na obzorju gibljejo neki liki; naposled sva si morala priznati, da sva se motila. Neko noč sem s krikom planil iz spanja: bil sem rešen. Skoraj bi se bil razjočal od razočaranja, ko sem se zavedel, da je bil le sen. Da bi bila nadloga še hujša, so se kdaj pa kdaj dvignili vrtinci in so nas hoteli zasuti s peskom.

28. svečana je bil Bernard tako slab, da je že začel pisati testament. Tistega dne — tega se dobro spominjam — sva hotela snesti zobno pasto; trenutno nam ju je osvežilo, vendar sva se preverila, da je bila žeja potem še hujša. Včasih pa je bila skušnjava vendar le silnejša in sva se ponovno zatekla k temu sredstvu.

Dan kasneje sem bil preverjen, da je naš položaj brezupen; napisal sem

poslovilno pismo materi in poslednjo voljo. 1. sušca sva skušala z Bernardom vzbuditi pozornost tako, da sva zažgala gumijev obroč z letala; mislila sva, da utegne kdo vendarle opaziti dim. Ponoči in tudi jutraj sva trikrat ustrelila. Vse zaman.

Generalova smrt

Dne 3. sušca — petnajstega dne naše težke preizkušnje — se je generalova bolezen še bolj poslabšala. Dihal je vedno težje in vse nama je dajalo povod, da sva bila v resnih skrbih zanj. Tedaj je zopet nastala peščena burja in generalu se je še povečalo trpljenje, nama pa skrb in žalost.

Bernard se je tega dne lotil proučevanja generalovih zemljevidov. Po njegovem smo bili kakih 75 milj od Tin Zanatena. Sklenila sva, da skušava priti tja, če general dovoli, in da dobiva kakšno pomoč. General je odobril najin načrt in rekel: »Mes enfants« — če ne prideva v Tin Zanaten, se sigurno ne bosta mogla več vrniti. Ali položaj je bil tako brezupen, da je veljalo tvegati ta poslednji poizkus.

Snedla sva nekaj več kot navadno in položila generalove porcije tik k njegovemu ležišču. Vzela sva na pot toliko hrane in vode, da bi zadostovalo za štiri dni; potem sva se napotila naravnost k peščenim nasipom, ki so zapirali kos obzorja. Oba sva bila silno šibka in si lahko mislite, da nama ni bilo lahko hoditi čez pasove nasipov. Nenaadoma se je Bernard zgrudil na tla in zaječal:

»Ne morem dalje. Moral bom ostati na tem mestu.«

Tudi z menoj je bilo že čisto na koncu, vendar sem prepričeval Bernarda, da bi bilo bedasto, če bi bila obtičala na tem mestu; če se vrneva k letalu se utegne vendarle zgoditi, da nas kdo najde — bodisi žive, bodisi mrtve. Z nepopisnim naporom sva krenila naprej, vodeč drug drugega pod pazduho in opotekaje se od slabosti. Tako sva se naposled vrnila k letalu. Generala so minevale zadnje sile; bil je tako slab, da se ni mogel med najino odsotnostjo niti napiti. Naslednjega dne je z očitivnim trudom použil košček čokolade. Zdaj je bilo jasno, da utegne vsak hip umreti. Če bi hotela imeti še kak dokaz, je zadostovalo, da sva pogledala kvišku na nebo: prvokrat za časa našega bivanja v puščavi so se pojavili zgoraj pustinj-

ski krokarji, ki so zavohali mrhovino. Pogled na te proklete ptiče je napolnil Bernarda in mene z grozo. Zdelo se je, da ptiči vedo, kaj nas čaka.

Prihodnje jutro sva opazila, da se je general pomaknil nekoliko proč od ležišča; ležal je v pesku in kri mu je tekla iz ust. Skušala sva mu potisniti čokolado v usta, a ni mogel nič več požreti. Očividno je sam čutil, da mu prihaja konec, zato je dejal šepetaje: »Mes enfants, ljudje mislijo, da poznajo pušča-vo... Nihče je ne pozna... Moja krivda je, da sta prišla v tak položaj... Desetkrat sem prehodil Saharo — tokrat ostanem tukaj.«

Nama se je videlo, da se bo še držal dan ali dva, toda smrt je prišla preje nego sva mislila. Opoldan je general zahteval vodo. Dvignil sem ga in Bernard mu je nagnil posodo k ustam. Nato sva se oba vlegla. Ko sva ob treh jela govoriti, reče Bernard:

»Čudno, da general ne zahteva vode.«

Ozrla sva se proti njemu in sva videla njegovo nepremično postavo. Bernard, ki mu je bil bližje, se je dotaknil noge. — General je izdihnil brez glasu.

Priprave na smrt

Tudi midva sva bila do nemoči slaba in generalova smrt nama je pravila, da utegne tudi najina smrt biti blizu. Že nama je bilo tako, kakor da se je ves svet zavrtel okoli naju, ko sva hotela vstati. Nastopila je tudi vročina; ponoči se je malo ohladilo in sva proti jutru šklebetala od vročnega mraza. Solnce naju je spet segrelo, krog poldneva pa je znova zavladala strašna vročina.

Imela sva težko nalogo: kaj storiti z mrličem? Zaenkrat sva odnesla truplo na drugo stran letala in ga položila na krilo, ki je bilo pokrito s platnom. Pokopati sva ga nameravala stoprav drugo noč, nadejajoč se, da še vedno utegne priti pomoč.

Imela sva še za šest dni vode in za štiri dni hrane; seveda z veliko omejit-

vijo. Sklenila sva, da zmanjšava porabo vode na pol litra dnevno. Prav tega dne se je lotila Bernarda strašna žeja in od obupa je izpil tekočino, v kateri so bili kompasi.

Ko je zatonilo solnce, sva se pri večerji s kosom prepečenca posvetovala, kako bi zakopala generala. Bila sva preslaba, da bi izkopala grob. Tedaj pa sva opazila globoke brazde, ki jih je zarilo letalo v pesek in sva rekla, da tu izkopljeva jamo. Eno uro sva grebla z rokami pesek; ko pa je bila jama dovolj globoka, sva položila vanjo generalove telesne ostanke, zasipala s peskom in napravila gomilo, na njo pa postavila rezervno kolo aeroplana z generalovo čepico.

8. sušca — tri dni po generalovi smrti — sva pokopala še svoje zadnje nadeje v rešitev in sva se jela pripravljati na smrt. Vsak je zbral svoje zasebne reči, jih zavil in naslovil na svojce; priložila sva tudi zadostni znesek za poštnino. Vse to sva položila v generalovo torbo. Naslednje jutro je Bernard napisal listek in ga pričvrstil k torbi:

*«General je pokopan dvanajst yar-
dov pred aeroplanom. Na grobu čepi-
ca in rezervno kolo. Prosim, odprite
torbo in razpošljite dopise. Hvala mu,
kdor bo izpolnil to željo. 9. sušca ob
10. dopoldne. Upava, da vzdrživa do
12. — Bernard.»*

»Sama končajva trpljenje!«

Ves naslednji dan sva ležala in strmela v obzorje. Nikjer se ni nič pojavilo. Že sva bila snedla poslednje ostanke hrane, le malo vode je še ostalo. Dokler je ta držala, je bilo še malo, prav malo nadeje, da se rešiva. Bernard je izpil glicerín, ki ga je našel v generalovi torbi, jaz pa sem snedel nekaj zobne paste. Po tej me je silno zažejalo. Žvečila sva tudi nekake zdravilne pastile, ki sva jih bila našla med našo zalogo. Takrat sva se še komaj zavedala, kaj delava.

11. sušca je bilo še hujše. Že dva dni nisva ničesar zaužila in zdaj sva se že veselila olajšanja, ki ga bo prinesla smrt. Obrok vode sva bila še bolj zmanjšala. Dan potem je Bernard že tako opešal, da je predlagal, naj bi sama končala svoje življenje. Skušal sem ga prepričati, da naj ne klone v boj, dokler imava še količkaj vode. On pa je vztrajal pri svojem, češ, da bo umiranje

strašno, če sama ne pokličeva smrti. Naposled sem mu pritrdil, da ima prav.

Tisto noč ob devetih je Bernard prižgal generalovo električno svetiljko in je napisal to-le pismo v slovo:

«Drevi 12. sušca ob 9. uri, ko nama je zmanjkala hrana in voda, sva si prostovoljno vzela življenje. Ne moreva razumeti, da nas ni nihče našel, da si nas že 23 dni pogrešajo — če nas je sploh kdo iskal. Z Bogom, svet!»

Vzlic temu se mi je posrečilo, da sem preprečil Bernardu usodno dejanje. Naslednjega dne sva še živela. Ta dan je bil še mučnejši. Nisva se mogla držati pokonci. Zvečer sva spila zadnjega četrta litra vode, potlej pa sva rekla, da »zdaj storiva tisto.«

Bernard je našel v svoji torbi dvoje železnih ostrin za brivski stroj; vsak je vzel eno. Bernard je imel več poguma od mene, zato si je jel prvi rezati žilo na levem zapestju. Tudi jaz sem se odločil k temu; ko pa sem videl, da Bernardu ne teče kri, sem opustil tako početje.

Bernard je postal togoten in je zalučil ostrino v pesek. Za njim tudi jaz. »Jutri končava,« je rekel, »imava še tri patrone.« Kmalu nato sva zaspala.

Rešena!

14. sušca je bil še pred svitanjem hud peščeni veter. Začul sem Bernardov šepet: »Ali si pripravljen? Danes opoldan končava. Imam še up . . .« Ko je to re-

kel, sem vrgel raz sebe odejo; nisva več spala in sva molče premišljevala.

Uro potem sem slišal v daljavi kame-lin glas. Sam ne vem, kako — na mah sem postal bodrejši. Skočil sem pokonci in pograbil karabinko. Nisem niti vedel,

kaj počenjam: izstrelil sem tri naše po slednje patrone.

Trenutek nato sta planila odnekod iz somraka dva meharista (domača voja-ka, jezdeča na brzih kamelah). Skočil sem jima naproti. Morda sem bežal ka-kih dvajset yardov, preden sem se bil zgrudil pred našima rešiteljema. Eden mi je že nudil naproti posodo z vodo. Kmalu nato so prišli poročnik Pruvost in dva francoska podčastnika. V nekaj minutah je bil narejen šotor in naju z Bernardom so jeli negovati kakor otroka.

Tega dne sva izpila 34 porcij obilno sladkanega čaja in dva velika kroznika juhe. Tako sva bila vesela rešitve, da še zaspati nisva mogla in sva vso noč čebljala kakor sraki.

Poročnik nama je povedal, da naju je bil odkril docela po naključju, ker naju niso iskali; iz Tamanrassetja je namreč prišlo poročilo, da so nas našli že pred 14 dnevi.

Potovali smo šest dni 6—9 ur vsa dan, preden smo prišli k bližnjim vrel-cem. Šest dni nato smo prišli v Tama-yo, ki leži sredi rodovitne oaze. Ondi smo počivali dvanajst dni, nato pa smo se vrnili na mesto nesreče, izkopali ge-neralovo truplo in se podali z njim vred v Tamanrasset, kamor smo pri-speli na kamelah čez štirinajst dni.

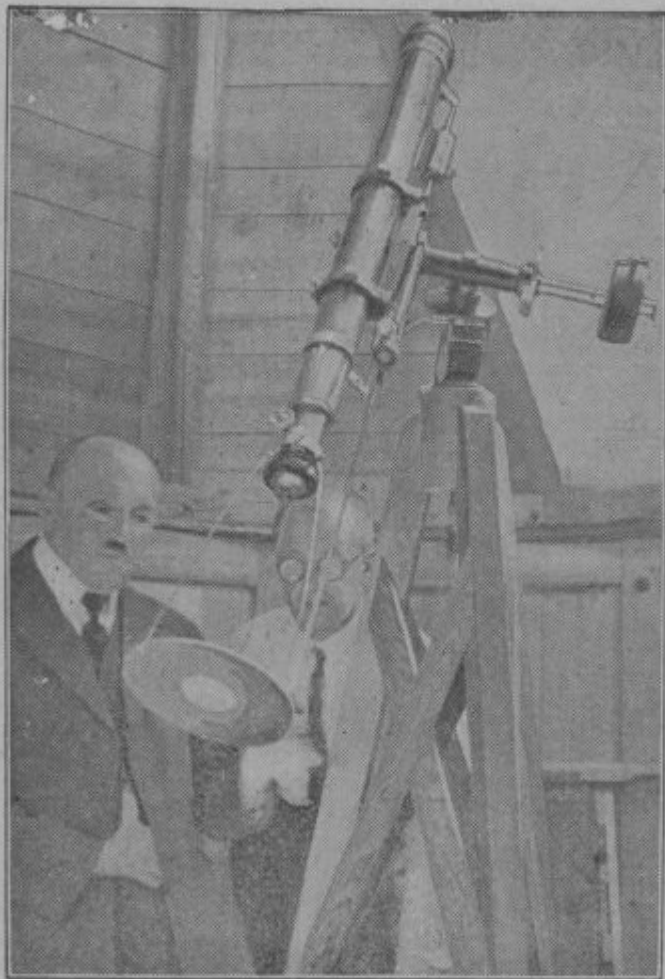
Dobro štivo ima za vsakega človeka ne-precenljivo važnost. Danes zahteva življe-nje od posameznika veliko več znanja in truda kot nekoč. Kdor je odrasel šoli, kje naj najde znanje? V dobri knjigi, v do-brem časopisu!

B. B.

Obisk pri slovenskem zvezdoznancu Tomcu

Kamnik je lepo mestoce, — to vemo vsi. Trije gradovi, — eden v razvalinah, — devet cerkva in kapelic, samostani, kjer se pripravljajo na smrt in smodnišnica, kjer pripravljajo smrt, stare meščanske hiše s cveticami na oknih, tesne ulice in romantični pre-

hujši pripeki o hladnem objemu, o globokem hladu... Kamorkoli se povzpeš, povsod se ti odpre očarljiv razgled: bodisi od razvalin starega gradu s takisto starinsko cerkvico, ki ima kakor davne ruske cerkve «krilc» in primitivno lep portal iz 18. stoletja,

IVAN TOMEČ V SVOJEM OBSERVATORIJU

hodi, vse to je zajeto v prekrasen okvir mogočnih Kamniških planin in rodovitnih polja proti Domžalam in Ljubljani. Podoba tega kraja očituje idilično alpsko lepoto. V poletni vročini hladi Kamnik diš planin; bistrivalovi Bistrice šepčejo tudi ob naj-

bodisi tja na Zale, kjer je še mrtvim lepo spati pod obilnim solncem in z nebeškim razgledom.

Dva gradova si stojita nasproti: Zaprce na enem hribu in gradič na Zalah — nad kamniškim predorom, imenovan «Trutzburg». Pri tem le opaziš lo-

po, ki bi jo smatral za senčnico, če ne bi bila tako skrbno zaprta. Le včasih se odpre lina na strehi in nemara celo opaziš, da se je nenadoma obrnila nekako dalje, natanko za solncem. — Čudna lopa, — si misliš — in še bolj čudna streha, ki se obrača po solncu!

Redkokateremu tujcu, ki pride v Kamnik, je znana skrivnost te lope na Zalah. Tudi velika večina naših čitateljev je ne pozna. Razodenimo jo torej:

Tu je prva in edina zvezdarna na slovenskih tleh!

Če imaš dobre zveze, lahko poiščeš kamniškega zvezdogleda in ga naprosiš, da ti pokaže to posebnost. Storiš pa greh, ako ga motiš pri njegovem prostovoljnem, požrtvovalnem delu za znanost; vedi, da mu to delo ne vrže niti počenega groša, mora pa zabiti vanj težke tisočake in mu posvetiti dolge ure napornega opazovanja in zapletenega preračunavanja.

Ta astronom je gospod Ivan Tomec, kamniški davčni upravitelj.

Našli smo ga v uradu, sredi aktov, ki so za okus pisca teh vrstic in velike večine njegovih čitateljev najbolj zoprni izmed vseh, kar jih premlewa državni birokracijski aparat. Tu rije po davčnih bukvah, računa, preračunava in ves tone v številkah. Če bi se ga človek dotaknil, bi najbrž padale številke z njega. Matematik je. Mož majhne postave, visokega inteligentnega čela. Izpod naočnikov zro dobrodušne oči; pri govoru se mu takoj pozna, da je vaje eksaktnega dela in natančnega premišljevanja. Ni človek fantazije in sanjarstva, temveč mož objektivne znanosti. Najbolj ga karakterizira telesna drža, ki pričuje o dolgoletnem delu pri refraktorju in za uradniško inžo.

Domenili smo se, da si ogledamo popoldne njegov observatorij, nato pa smo brž izginili iz neprikupnega sveta davkarskih števil.

Ali je čitatelj že kedaj razmišljal o lepoti in o koristnosti astronomije?

Nobenega dvoma ni, da je ta znanost lepa. Na vse zadnje je lahko lepa vsaka znanost, n. pr. anatomija. Medtem, ko nas slednja vodi v temne globine življenja, k sestavi živih teles, k okostjem, ki jih zapušča za sabo življenje individuev, nam astronomija odpira vesoljstvo z neskončnimi sve-

tovi. Z njo zremo v vrtoglave skrivnosti sveta in življenja. Spoznamo čudovito mehaniko gibanja ogromnih teles, za naš um brezciljno pomikanje vsega v prostoru, ki o njem ne vemo, ali je končen ali neskončen; naučimo se, da imata čas in prostor — tolikanj važna zemeljskemu črvu — človeku — v vsemiru docela drugačne relacije; opazujemo lahko mrtve krateri in visoke gore na luni, snežene pasove na Marsu, strahovite izbruhe na Solncu; opazujemo nastajanje novih svetov v meglinah in umiranje starih, zakaj tudi nad to mrtvo snovjo vlada zakon rojstva in smrti, kakor nad ljudmi in nad vsem, kar je živega na našem planetu.

Veliki filozof Emanuel Kant je zapisal, da samo dve reči napolnjujeta duha z občudovanjem: zvezdno nebo, ki kaže človeku, kako ničev je pred vesoljstvom, in čut npravnih dolžnosti, ki se oglašajo v človeku in ga povzdiguje nad stvarstvo, da mu odmeri posebno mesto v življenju. To občudovanje zvezdnega neba ni dano samo filozofom, marveč slednjemu preprostemu človeku; poznajo ga izročila in zapiski davnih narodov, poznajo ga tudi naše in vse druge narodne in umetne pesmi. Pogled na nebo je vzbujal posebno čustva že takrat, ko so imeli celo najbolj učeni ljudje o njem sila navno mnenje. Po velikih astronomih Koperniku, Newtonu, Galileju, Herschlu, Keplercu itd. se je prejšnja slika vsega izpremenila od temeljev: danes vemo, da so planeti člani rodbine našega Solнца in da je takih rodbin v vsemiru milijone in milijone, in zvezde, ki tako krasno sevajo nad našimi glavami, so solnci — večji od našega, ki je veliko kakor poldrugi milijon takih planetov kot je Zemlja...

To spoznanje, ki je dalo temelj do celga novemu pojmovanju sveta in vesoljstva, je preobrazilo človeško zgodovino; preko njega ne more noben nazor, nobeno verovanje, ki noče biti prazna fantazija. Po pravici je tedaj dejal francoski astronom C. Flammarion, da je astronomija kraljica znanosti.

Nam, ki ne delamo na observatorijih in ki se namerimo na težko in ne prehodno goščavo ondi, kjer se začne nja visoka matematika in fizika, preostane le tiho, ljubeče opazovanje neba, ki je podobno molitvi pred Vesoljstvom, pred Večnostjo. Pa tudi ne-

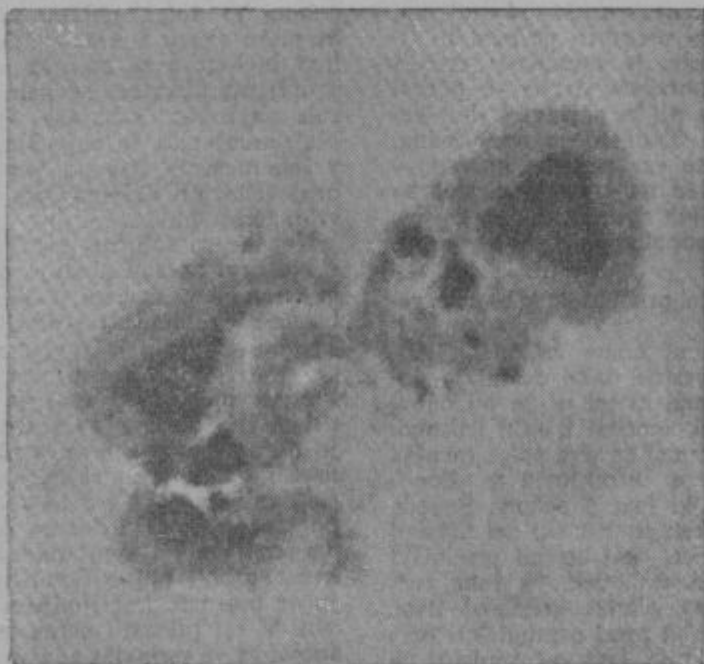
koliko lepih poljudnih knjig, ki so jih napisali o astronomiji Flammarion, Newcombs, Fabre, Mayer in drugi. Ali nikar ne mislimo, da astronomija ni tu di sicer koristna. Na zvezdarnah se določa do stotink sekunde natančen čas, ondi se za več let naprej do minute natanko preračunijo solnčni in lunini mrki, tam se zasledujejo in registrirajo vsi dogodki v vsemiru. In niso nevažni ti dogodki, zakaj Zemlja je le ploveča ladja na neskončnem oceanu. Čeprav ji mehanika vseirskega gibanja natančno odmerja pot, je vendar koristno, da človeštvo zasleduje ta po-

uki v marsičem koristijo. Haley je bil preprost samouk, a je komet, ki nosi zdaj njegovo ime, prvi razložil med drugimi zvezdami, dočim se učenim zvezdogledom o njem še sanjalo ni.

Toda stopimo na Žale, v kamniški observatorij.

Skromna je ta slovenska zvezdarna, kakor je skromna vsa naša astronomska veda; sad ljubezni, navdušenja in znanstvenega truda redkih posameznikov.

Lepa je pot na Žale — za žive ljudi, ki vidijo to skoro da romantično pre-

PEGA NA SOLNCU z jezgrami in penumbro

ta. In še v marsičem drugem so zvezdarne koristne. Nekaj bomo takoj izvedeli.

Na Slovenskem je več posameznikov, ki se bavijo z astronomijo. Ali poklicnega zvezdoznanca nimamo, kakor nimamo zvezdarne. Naši amaterji nimajo niti za silo urejenih observatorijev. V Nemčiji in drugod imajo amaterji svoja društva, izdajajo časopise in knjige. Ondi pomagajo celo poklicnim zvezdoznanecem. Saj lahko samo-

seko in ki si na vrhu okopljejo telo in duha v solncu in v planinski sceneriji.

— Kaj Vas je ogrelo za astronomijo in kedaj ste se začeli z njo baviti? — vprašam našega znanca, ki voljno meri njemu toliko znano in ljubo pot.

— Navdušil sem se za njo po knjigi «Naše nebo», ki jo je izdala «Matica Hrvatska». Njen avtor prof. dr. Oton Kučera je bil še nedavno pri meni. Začel sem okoli l. 1898.

— Torej tridesetletnica?

— Intenzivno se bavim ž njo dobrih pet in dvajset let. Nekateri pravijo:

škoda, da se nisem posvetil tej stroki in študiral na vseučilišču. Sam tega študija ne pogrešam, ker sem si moral že brez tega pridobiti vse tisto znanje, ki bi ga bil dobil na univerzi. Pet in dvajset let študija in lastnega opazovanja menda odtehta tistih par semestrov...

Na hribu smo, pred lopo.

Če mi ne bi bili preje pokazali te lopo, bi bil zdaj razočaran.

Že jo je bil gospod Tomec odprl. Pokazal se je refraktor. Stoji na dva metra v zemljo segajočem betonskem stebru. Instrument mora biti absolutno miren. To je znana zahteva in lahko umljiva: čim bi se malo stresel, bi nastala pri merjenju razlika za par mm. V vsemirskem prostoru pomeni to tisoče km. Streha je premična: primeš za ročaj in obračáš: streha se počasi vrti in lina na nji se nastavi, kakor veleva potreba. Tudi to je neobhodno. V vsemirju se vse pomika in vrti — tudi zvezdogled na zemeljskih tleh se mora. Na velikih zvezdarnah je, kaj pa, vse večje, popolnejše in pogon je električen.

— Kako ste prišli do tega observatorija?

— Instrument imam že od l. 1905. Optika je izvrstna, tako da mi je poklicni astronom, ki mi ga je bil nabavil v Nemčiji, čestital k taki kakovosti. Leča je komaj za dva palca manjša od zagrebškega refraktorja v »Popovem tornju«, ki ima 5 palcev. Seveda sem si marsikak postranski del nabavil šele v teku let, saj so mi uradniški prejemki edin dohodek, a take reči stanejo. Vsak okular približno tisoč Din. Ko sem bil pred osmimi leti premeščen v Kamnik, sem začel misliti na stalen observatorij. Če mi ne bi odstopil tovarnar g. A. Cerar tega prostora, ne bi bilo nič...

In naš zvezdogled nam razlaga važnost stalnega kotička za opazovanja ter sestavo instrumenta. Oziramo se po skromnem, tesnem prostoru. Na stenah so nabiti nekam skrivnostni diagrami, malo dalje razpredelnice, ki določajo natanko izračunano mesto tega prostora na zemeljski površini in časovno razliko do tisočink sekunde; potem vidiš karto zvezdnega neba in majhen astronomski globus. Ne manjka termometra in drugih reči te baže. Na mizi je beležnica, v katero naš zvezdogled vsak dan zapisuje stanje sonca...

— Kateri astronomski problemi vas najbolj mikajo? — vprašam gospoda Tomeca.

— Posvetil sem se proučevanju solnčnih pegl. Že nekaj let delam trdovratno samo na tem.

Refraktor je naravnan. Gledati v sonce bi pomenilo izgubiti oko. Če posmoliš prst k leči, ti opeče kožo; za opazovanje rabi poseben okular, ki absorbira toploto. Glej, že vidiš solnčno površino na papirju, ki je tako črtan, da se lahko preračuna prostornost. To so torej solnčne pege! Gibljejo se, premikajo — v resnici prisostvuješ gibanju Zemlje. Par centimetrov meri največja pega, ki jo zremo pred sabo: v resnici je dolga 150.000 km, torej v premeru skoro 8 krat daljša od Zemlje.* Nekateri so manjše in bolj razdrobljene, nekatere se nam vidijo docela na robu: zahajajo (po našem). Najzanimivejša je največja, ki dosega v teh mesecih (tja do konca septembra) višek ali kulminacijo, kakor pravijo astronomi...

Kakšne so solnčne pege?

Na prvi pogled obstoje iz svetlejših in temnejših, zrncem podobnih črt na bleščeči solnčni fotosferi (površini). Temnejše mesto je jezgra solnčne pege, svetlejše pa imenujemo *penumbra*. Predstavimo si, da smo na Solncu. V neizmerno daljavo se razteza plan, ki je polna ognjene lave, strahotnih plinastih oblakov, strašnega žarenja in sukljanja plinov; vse to se cvre v nepopisni vročini, ki dosega 7000°. Solnčna površina po svoji podobnosti pač prekaša najbolj bujno domišljijo, zato si je ne moremo kot ljudje niti predstaviti. V tej plinasti, neprestano viharnti fotosferi se pojavilo zdaj pa zdaj zgoščeni oblaki nekih nemara težkih plinastih snovi, ki bruhajo iz pošastne odprtine, iz »jezgre«. O njih je znano, zgoščevanja in ohlajevanja solnčne da slede nam še neznanim zakonomsni in da se pojavljajo po nekem redu: zdaj dosežejo minimum, zdaj se povzpno na maksimum in vsa ta perioda obsega približno 11 let.

Besedo ima naš slovenski astronom.

— Kakor sem dejal, se že nekaj let bavim s proučevanjem pegl in zlasti z

* Tistega dne, ko smo na Žalah motrili to ogromno solnčno pego, je pisal neki ljubljanski dnevnik, da na Solncu ni več pegl in da je povsem mirno. V resnici so še na Solncu močne erupcije.

njih odnosom nasproti Zemlji in nje atmosferi. Vsak dan, — če mi le dopušča ozračje — zapisujem stanje na Solncu, lego peg, njih relacijo nasproti legi Zemlje in skušam pridobljene izsledke strniti v diagrame. Evo jih nekaj na stenil

— Tu je videti, da spravljate nekatere zemeljske katastrofe v zvezo s solnčnimi pegami?

— Da, o tej zvezi sem prepričan, in ko bom dovršil delo, ki ga pripravljam več let, upam, da bodo moja raziskovanja dokazala to zvezo.

— Kako naj erupcije na Solncu uplivajo na zemeljsko ozračje in povzročijo katastrofe?

— V času, ko dosežajo solnčne pege maksimum, izžarevajo iz njih ogromne elektro-magnetične energije. Samo ob sebi se ume, da se leste prenašajo tudi na Zemljo, ionizirajo na nekaterih mestih nje ozračje in razrušijo ravnotežje med toplotnim minimumom in maksimumom.

— Ali se da dognati, kedaj in katero mesto na zemeljski obli bo zadel ta vpliv solnčnih peg?

— Upam, da se dá in da bodo to dokazali izsledki mojega proučevanja. Odkar proučujem solnčne pege in njih relacije, sem lahko ekzaktno — brez preroškega daru — napovedal vse večje prirodne katastrofe. Glejte n. pr., kakšen je diagram solnčnih peg v mesecu velikega ciklona v Floridi. To katastrofo sem bil takrat v naprej napovedal. Znanci so se mi smejali...

— In kje je elektromagnetičen vpliv najmočnejši?

— Tam, kjer se najhitreje porušijo ravnovesje v temperaturi: n. pr. na morski obali. Odtod toliko katastrofe v Levantu, na ameriški obali, na Japonskem in na drugih mestih, ki odgovarjajo legi solnčnih peg.

— In letos? Ali nas bodo solnčne pege tudi osrečile s kakimi cikloni?

Naš zvezdogled se je po favstovsko nasmehnul.

Zrli smo pege, gledali v duhu pošastne kratke, jezgro, ki že kaže, da se loimi in da se utegne počasi zabrisati.

— Avgusta in septembra je pričakovati vročih dni; ponekod bo temperatura naglo padla. Tak nenormalen padec je, kakor veste, zmerom katastrofalen, če je zadosti globok.

Potem smo govorili o luni, ki se z refraktorjem g. Tomca lepo vidi z gorami in globelmi in o kateri je g. Tomec objavil že pred vojno najdaljši slovenski spis, o njegovih zvezah s tuji mi znanstveniki, o njegovem sodelovanju v »Mitteilungen« berlinskega zvezdoznanskega društva in drugod.

Tako je minila ura v prvem skromnem slovenskem observatoriju, nad solnčnimi pegami in zanimivimi diagrami, med katero je naš fotograf po dolgem nagovarjanju fotografiral g. Tomca pri refraktorju.

Na Žalah, kjer počiva tudi pesnik A. Medved, je sijalo solnce v polni popoldanski moči, — nad Savinjskimi planinami pa so se že grmadili temni oblaki, pripravljajoči po daljši suši za željene nalive...

— Najlepši kotiček Slovenije! — je dejal naš astronom.

Nekaj lokalnega patriotizma, nekaj pa tudi resnice. Zakaj — ko sodimo o lepoti, ni več hladnih števil in diagramov... Nu, tudi ti so potrebni, da nam je lepše na tem planetu in da zremo na solnce in na zvezde, na ogromno gmoto snovi, na vse vesoljstvo, z očmi človeškega duha, ki je premagal snov in prodril že v mnoge misterije matere Prirode...

Terezija Rousseau, neuka filozofova žena

Nedavno so se mnogi časniki in časopisi spomnili 150letnice smrti Jeana Jacquesa Rousseauja.* Vsak življenjepisc je ob tej priliki omenil dolgoletne, za tega čudnega, a nič manj slavnega moža v marsičem usodne vezi s preprosto žensko Terezijo Levasseur.

* Glej »Življenje in svet«, knjiga IV., str. 25.

V Rousseaujevem nemirnem, pustolovskem življenju nam je razmerje s Terezijo najmanj umljivo, obenem pa zgodba te ljubezni sega preko okvirja Rousseaujevega življenjepisa in dobiva po zaslugi nenavadnih okoliščin občeloveško zanimivost. Podajamo portret te žene po Ernestu Klarwillu v eni poslednjih števil listu »Die literarische Welt«.

Knez de Ligne je zapustil v svojih spominih živahen opis poseta pri Jeanu Jacquesu Rousseauju v njegovem revnem podstrešnem stanovanju v ulici Rue Platrière — danes Rue Rousseau — v Parizu. Za vse lepo vneti aristokrat krat je dobro vedel, koliko težkoč je treba premagati, preden ta bojazljivi starec, ki je tolikanj zasovražil ljudi, tujca sprejme. Zato si je knez dovolil majhno zvijačo in je stopil k starcu z vprašanjem: »Ali je res, da znate do bro kopirati note?« Rousseau je takoj pokazal knezu kopico majhnih, dolgih zvezkov in je pripovedoval, kako težko je prepisovanje not in kako nadat, jen je on za tako delo. Ligne pa ni mogel več s takim razgovorom vleči za nos slavnega starca, katerega je globoko spoštoval, zato je rekel Rousseauju, češ, takšno manjvredno delo si je izvolil pač le zaradi tega, da nekoliko brzda svojo živahno domišljijo. Te besede so omogočile daljši razgovor med obema slavnima možema, ki sta se jela pogovarjati o najrazličnejših zanimivih rečeh. »Češče naju je prekinila,« piše Ligne, »žena ali služkinja Rousseauja, grdo žensče, ki je starca med mikavnim razgovorom vpraševalo o spodnjem perilu ali o juhi. Filozof ji je prijazno odgovorjal in je že hotel, da bi mu bila Terezija postregla s sirom. »Tega pa nisem maral,« pravi Ligne dalje, »in sem naposled prekinil razgovor. Po spoštljivem molčanju, med katerim sem opazoval čelo pisca »Nove Heloise«, sem vstal in odšel iz podstrešja, ki je bilo torišče podgan, pa tudi bivališče genija. Rousseau je šel za menoj do vrat in me ni niti vprašal za ime.«

Grda ženska, ki jo je videl knez pri Rousseauju, je bila filozofova ljubica Therese Levasseur. Z njo se je seznanil l. 1774 v neki zakotni pariški krčmi, kjer je služila kot natakarka. Bila je tako neokretna, da so se gostje norčevali iz nje, jo vlekli in uganjali razne šale. Rousseau pa jo je jemal v zaščito in je kmalu postal njen ljubimec. Ljubzensko razmerje med tema že v jedru tako različnima osebam je trajalo polnih 34 let; razvezala ga je šele Rousseaujeva smrt. Kakšne lastnosti je pač imela Terezija, da je lahko trajno privezala nase takega genija kot je bil Rousseau? Sigurno je, da je bila Levasseurjeva kaj malo omikana. Sicer je znala nekaj malega brati in pisati, toda ortografija njenih pism, ki

se jih je nekaj ohranilo, je uprav strašna. Številke si sploh ni mogla zapomniti, tudi ni znala šteti ali pravilno navesti ure, dneva in meseca. Vrh tega je bila grda, okorna in duševno zaostala. Kljub temu je uprav brezmejno obvladovala svojega druga, ga nezaslišno mučila in trpinčila ter ga je s svojim obrekovanjem sprla z vso okolico. Namestu da bi bila obzirna nasproti njegovi razdraženosti, je ta bolesten nagib še stopnjevala s prepirljivostjo in zlobo v toliki meri, da je Rousseau včasih besnel do blaznosti. Vzlic temu je ta mislec, ki se je preveč odtujil svetu, ves čas veroval, da mora biti tako; nikdar se ni naveličal hvaliti Terezijine dobrote in vdanosti, da, trdil je o ženi, ki je ravnala z njim kot s sužnjem, da je njegov angel varuh, ki ga skrbno varuje pred naklepi številnih sovražnikov, zakaj nesrečni starec je trpel za fiksno idejo, da ga nenehoma preganjajo sovražniki.

Ko je to sožitje, ki nikakor ni bilo idealno, trajalo 24 let, je Rousseau sklenil, da se poroči s Terezijo, ki je takrat že zdavnaj prekoračila 50. leto in tudi zakonske zvestobe ni jemala preveč resno. Da, ko je Rousseau dne 2. julija 1778 umrl na graščini svojega zadnjega zaščitnika markiza Girardina, so splošno govorili, da je storil prostovoljen konec, ker je bil razkril Terezijin intimen odnos z enim izmed markizovih služabnikov. Zaradi teh govoric je markiz poklical na svoje posestvo dva pariška zdravnika, ki sta mrliča natančno preiskala in dognala, da ga je zadela možganska kap. Vendar se je kmalu nato potrdila govorica o razmerju med Terezijo Rousseaujevo in markizovim služabnikom. Bil je to lakaj Jean Henri Bally, ki je bil takrat 23 let mlajši od vdove ženevskega filozofa. Bally je vpregel to žensko v svoje sleparske naklepe; zamikali so ga njeni dohodki. Velikodušni markiz de Girardin je namreč priznal Rousseaujevi vdovi dosmrtno rento v znesku 700 frankov; vrhu tega je dobivala Terezija številna darila, sam angleški kralj ji je n. pr. poslal 2000 tolarjev in naposled so ji tudi razni založniki plačevali honorar za spise pokojnega soproga. Markiz je sicer Ballyja spodil, ko se je preveril, da je govorica resnična; z njim vred pa je zapustila gradič tudi Terezija in se preselila z ljubimcem v vas Plessis-Belle.

ville. Predstavljala ga je ljudem kot svojega »zaupnika«. Mož je umel tako dobro izrabiti to zaupanje, da je naivni ženski kmalu izvalil vse premoženje, pa tudi vse dohodke.

Med tem je izbruhnila na Francoskem revolucija, ki ji je Rousseau bolj kot kateri drugi mislec 18. stoletja pripravljal pot. Njegov »Contrat social« je veljal kot evangelij novega časa. Zaradi tega so nekateri opozorili na rodno skupščino, da živi njegova vdova v bednih razmerah. Sodiijo, da je to »akcijo« sprožil podjetni Bally. Uspeh je bil popoln. Ljudski zastopniki so takoj priznali vdovi svojega malika 1200 frankov na leto. Bally je tudi zdaj vse tako uravnal, da je denar običal v njegovih rokah, dočim je morala Terezija še nadalje stradati. Še enkrat se ji je nudila prilika, da apelira na narodovo velikodušnost. Ko so se v Parizu pripravljali, da položijo Rousseaujeve telesne ostanke v Panteon,

se je videlo Tereziji, — takrat je bila 73 let stara — da je napočil ugoden trenutek, ko lahko zaprosi povišanje rente. Narodni konvent je bil takisto širokosrčen in ji je povišal podporo na 1500 frankov, 1000 frankov pa so ji izplačali takoj kot zaostanek. Tudi ta denar je izginil v Ballyjevem žepu. Ali kmalu so se celo v konventu prepričali, da Rousseaujeva vdova ne ume živeti z državnim denarjem in je namenoma niso povabili k pogrebnim slavnostim. Na Ballyjev nasvet se je skušala Terezija oprati tako, da je poklonila narodu rokopis soprogovih »Izpovedi«. Toda pomagalo ni nič več.

Denar je sicer dobivala, vendar ni imela od njega koristi, ker je ž njim živel Bally. Zadnja leta svojega življenja je Rousseaujeva ljubica in žena preživela kot beračica. Ko je bila 80 let stara, se je je usmili smrt, njene »zaupnika« Ballyja pa je pobrala štiri leta kasneje.

Črtomir Zorec

Na mrtvi straži slovanstva

Lužiški Srbi — slovanski Benjamin

Visoko na severu, sredi najtrših Nemcev leži majhen otok dobre slovanske zemlje. Na njem živi in umira najmanjši in edini še neosvobojeni narod — Lužiški Srbi.

So ostanek nekdanj mogočnega slovanskega ljudstva, Polabskih Slovanov.

Pred davnimi stoletji

je bilo, ko so zdrava vzhodna plemena planila za solncem na zapad in dala Evropi nove krvi. Najdalje so šla severna slovanska plemena, posedla so vso nemško ravnino prav tja do današnjega

Hamburga in Magdeburga. Še v sedmem stoletju je bilo to ozemlje popolnoma v slovanskih rokah. Pa so pričeli prihajati med paganske Slované nemški misijonarji in z njimi nemški trgovci in naseljenci. In mogočna država Polabanov in Pomorjanov je postajala zmerom manj slovanska; zmerom več zemlje je prehajalo v tuje roke, vedno večje poraze je morala utrpeti slovanska vojska. Nesloga ljudstva in križarski pohodi so pripomogli Nemcem, da so si že v XII. stoletju podvrgli vso slovansko zemljo prav tja do Odre. Krog in krog slovanskega ozemlja so naselili svoje ljudi, ki so se vedno bolj zajedali med Slované. S slovanskim ljudstvom naseljeno ozemlje je postajalo vedno manjše, nemški obroč pa zmerom širši. Pomorjancev danes ni več, poslednji na otoku Rujanu so izumrli v petnajstem stoletju.

Potem je nastopil vse do svetovne vojne strahoten molk, ki je komaj dal slutiti mogočno borbo izumirajočega naroda z velikim germanskim narodom, ki si je hotel podjarmiti svet. Šele ob koncu svetovne vojne so Srbi v Dolenji in Gorenji Lužici spet zasanjali sen svojih dedov o lastni državi. 15. novembra l. 1918. je Narodni odbor proglasil Lužiško Srbijo za samostojno državo in poslal svoje zastopnike na mirovno konferenco v Pariz. Pa sanje in davna hrepenjenja srbskega naroda niso bila izpolnjena — niti slišana ne, zakaj zastopnik Lužiških Srbov sploh ni mogel govoriti na konferenci. Založna malega naroda je bila zaključena, vse kar je zdaj, je le še epilog.

Danes

ni več velikega in ponosnega naroda, danes živi le še 200.000 njegovih potomcev; to število je od leta do leta manjše. Od leta 1910. do l. 1925. je padlo število Srbov za 32,5 odstotkov. Odstotek pa je vsako leto večji in večji . . . Narod lužiškosrbski umira. To je resnica, ki je vse naše navdušeno slovanofilstvo in sočutje ne more potvori. Ne umira le od zunanjih ran, ki mu jih prizadeva tisočletni sovražnik, umira predvsem od žalosti, ki jo čuti, ko spoznava, da je tako strahotno sam, sam sredi nemškega morja. Ni več nobene zvezde, ki bi vzdajala nade in dajala pogum narodnih voditeljev je malo in še ti so vsi zagrenjeni, ker slutijo bližajočo se

smrt. In baš med mladimi, ki bi morali nositi v svojih srcih vero v zmago in v veliko bodočnost, je zagrenjenost in obup najtemnejši: «Ne ostaja nam nič drugega, kot da ostane vsak izmed nas na svojem mestu in se bori, dokler se ne zgrudi. Vendar hočemo vsaj mi, ki še čutimo srbsko in ki imamo v sebi kr. svojih junaških pradedov, umreti ponosno in tako postaviti dostojen spomenik na grob svojega naroda.» Te turobne besede je rekel moj prijatelj Cyž, isto bi rekli vsi ostali, ki bi jih povprašal po njihovi veri v bodočnost Lužičanov.

Zemlja

kar jo je še ostalo v slovanskih rokah, ni velika, pa vendar je tako dobra in lepa, da je za slovanstvo izguba takega teritorija v sredini Evrope neizmerna škoda! Krajina sama je dobila ime od številnih luž; odtod ime Lužica. Lužiško ozemlje je že od nekdaj ločeno na Gornjo in Dolnjo Lužico. Prva je skoro vsa v Saški, druga pa popolnoma v Prusiji. Obe krajinji se med seboj močno ločita. Gornja je precej valovita in bolj agrarna zemlja, dočim je Dolnja Lužica izrazito ravninska pokrajina, polna jezerc, rek, potokov in pretokov. V nasprotju z Gornjo Lužico, ki nima industrije, je te v Dolnji Lužici veliko. Veliko in preveč, ker je narod v tovarni, delavnici in v rudniku bolj izpostavljen potujčevanju kot na polju, kjer se more pogovarjati le z zemljo in s škrajnci; s temi pa govori v jeziku, ki mu ga je vcepila v srce materina ljubezen.

Ta domneva se potrjuje prav izrazito pri Lužičanih, kjer je gornjelužiško ljudstvo veliko bolj zavedno in srbsko kot dolenjelužiško. — Tudi gospodarsko je Gornja Lužica bolj trdna; pojm malih posestnikov je docela neznan.

Čudno je dejstvo, da Lužičani nimajo mest. V Budyšinu, glavnem mestu Gornje Lužice, je le 15 odstotkov Srbov. Mesto samo je lepo in zgodovinsko, trdnjava je zidana na temeljih slovanskega gradišča. Šteje 45.000 duš, po obsegu pa dosega našo Ljubljano. V Budyšinu ima svoj sedež večina srbskih društev, skoro vsi srbski časopisi izhajajo tam. Središče in žarišče vsega narodnega delovanja pa predstavlja ponosni Srbski narodni dom, ki s svojo impozantnostjo in s svojo skoro izzivalno lego v sredini nemških utrdb navda marsikaterega z vero v boljšo bodočnost srbstva. —

Največje mesto Dolnje Lužice je Kočebus. Ta je še manj srbski kot Budyšin. Poleg peščice uradnikov tvorijo glavni kader srbstva v Kočebusu služkinje. Te pa so za srbstvo izgubljene že v tistem trenutku, ko prestopijo prag v stanovanje nemške rodbine.

Dolnja Lužica

je poglavje čisto zase. Tako svojevrstne pokrajine nima noben slovanski narod, nima je ves ostali svet. — Počasna Spreva dela tisočero ovinkov, tisočero

ANDREJ SMOLER,
sedanji voditelj lužiških Srbov

jezer je v deželi; vse pa vežejo pretoči in potoki. — Za Lužiške Srbe je pri nas vedel le malokdo; skoro nikomur pa ni-

so bile neznane tiste idile iz okolice Berlina »aus dem Spreewald«, ki smo jih dan za dnem gledali v vseh nemških revijah. Nihče pa ni vedel, da so vse tiste bele breze ob vodah, vse tiste pestre noše in vse tiste tihe idilične lepote slovanske. In da je baš to ona zemlja, ki je bila vzrok, da se je slovanski otok v Nemčiji prebil do danes. Radi velikih močvirij in razkasanosti ozemlja so se srbska posestva ohranila.

V tem čudovitem koščku zemlje živi še danes blizu štiri tisoč ljudi, ki živijo čisto samosvoje življenje. Pol življenja preživijo na vodi, ker je pojem ceste in poti skoro neznan. Otroci se vozijo v šolo s čolni, k maši se odpravljajo ljudje s čolni, za vse, prav za vse, za kar pri nas rabi cesta, služi v Blotih (= blato, močvirje; blot je srbsko ime za nemški Spreewald) voda, bodisi reka ali prekop. Prizor, kakršnega ni mogoče videti nikjer drugod na svetu, predstavlja pogreb v Blotih. Krsta z mrličem je položena na poseben čoln, za tem pa se zvrste v manjših in večjih čolnih pogrebcu. Ko je sprevod na poti, se mu pridružijo novi čolni z novimi pogrebci in tako plove dolga vrsta čolnov skozi gozdove in smuka skozi dvignjene mostove. Ni čuti konjskih kopit in težkih korakov pogrebcev, le veter brni skozi dreve in vesla se pritajeno zarezujejo v tiho vodo. Borovci ob bregovih pojo žalostne pesmi . . .

V nekaterih predelih Dolnje Lužice je zelo razvita industrija, predvsem suknjarska in steklarska. V rudarstvu zavzema prvo mesto premog.

Ljudje

so ostali kljub vsemu tisočletnemu preganjanju še vedno slovanske nрави in krvi. Tudi če marsikdo pozabi na materin jezik, mu ostane srce slovansko. Ljubijo petje, pestre kroje in veselje; tudi gostoljubje, to najlepšo slovansko čednost, bolj skrbno goje, kot marsikateri drugi slovanski narod, ki živi v srečnejših razmerah. — Po zunanosti so Lužiški Srbi visoki plavalasci z modrimi očmi in z močnimi ličnimi kostmi.

Narodno nošo imajo Lužičani zelo raznolike, Dolnjeslužičani se ločijo od Gornjih Lužičanov, katoliki od protestantov, deklice od deklet, dekleta od žen. Potem imajo posebne kroje za razne slovesne prilike kot so krst, poroka, žalovanje.

vanje. Dočim žene še čuvajo zvesto svoj krog in so oblečene doma in zunaj zmerom le v domačo nošnjo, so moški odložili svoj krog že v začetku 18. stoletja. Danes so ob vseh slovesnejših prilikah oblečeni v črne salonske obleke z visokimi cilindri in visokimi trdimi ovratniki ... Običaji so se le deloma še ohranili. Večina še obstoječih šeg izvira iz paganskih časov in ima več ali manj sorodnosti z običaji drugih slovanskih narodov.

Največ in najpestrejših šeg se vidi o Veliki noči, ko se zberejo v velikih vaseh vsi okoličani. Moški pridejo na ozaljšanih konjih, ženske v slavnostnih krogih. Dočim žene, starčki in otroci molijo v cerkvi in na pokopališču, jezdiijo moške od vasi do vasi in pojo posebne pesmi. Ko se vrnejo, objezdijo trikrat cerkev in s tem pokažejo, da je cerkev in verniki v njej v njihovem varstvu. Ta običaj precej spominja na križarje.

Zanimiva je navada, da pojo v cerkvi vsi, ne samo pevci na koru.

Poleg cerkvenih običajev poznajo še čisto ljudske, ob katerih se plešejo »reje« (narodni plesi).

Verstvo tega naroda je bilo že v časih največje moči polabskih Slovanov na visoki stopnji. Imeli so čisto svoje bogove in obrede, ki jih drugi Slovani niso poznali. Na otoku Rujanu (Rügen) ob izlivu Odre je bilo postavljeno veliko svetišče bogu Svantovitu. Ni dolgo tega, kar so pričeli z razkopavanji na otoku in so že našli obilo ostankov, s pomočjo katerih se je posrečilo določiti tloris in obliko templja.

Tudi danes so v verstvu Luž. Srbi dokaj zanimivi. Polovica jih je katolikov, polovica protestantov. Vendar je med njimi velika strpnost. Kot dokaz naj navedem dejstvo: v Budyšinu je največja cerkev predeljena, polovica je protestantska, polovica je katoliška.

Katoliki kot protestanti so vsi globoko verni in ne delajo prepadov med seboj.

Kulturno življenje

Je pri Lužiških Srbih razmeroma na precejšnji višini. Obstoje razna narodna, kulturna, sportna, strokovna, gledališka, telovadna, dobrodelna, verska in gasilska društva. Vsa, prav vsa iz obeh Lužic so združena v eni sami centralni organizaciji »Domovini«. Take

sloge menda ni najti pri nobenem drugem slovanskem narodu. — Sokoilstvo je precej razvito, vendar naletava pri oblasteh na ovire. Poleg društev v domovini obstoje še lužiškosrbska društva v Pragi, v Varšavi, v Draždanih in v Ameriki. — V vseh društvih je organizirana po večini mlajša generacija.

S časopisjem so dobro založeni. Poleg glavnega dnevnika »Serbske nowiny«, ki izhaja že 87. leto, imajo še dober ducat dnevnikov in tednikov. Mladina ima svoj »Raj«, pevci svoj »Škwroučk ze serbskich honow«, literaturi pa je namenjen mesečnik »Lužica« in »Časopis Mačicy Serbskeje«, ki ima za seboj že 80 let življenja. Kot povsod, tako so tudi v časopisih Lužiški Srbi čisto posebni ljudje: skoro vsi časopisi so tiskani v latinici in v gotici, v vsaki pol. V prvi pisavi za katolike, v drugi za protestante. Šolstvo je najžalostnejše poglavje srbskega življenja in največja rana, ki predira srce že skoro izkravalega narodiča. Kljub stoletni borbi za srbsko šolo je do danes še niso dosegli. Le v Gornji Lužici je v ljudski šoli dve uri srbsčina na teden; in veronauk je v srbskem jeziku. Drugje pa je govorjenje, kaj šele učenje srbsčine prepovedano. Književnost imajo Lužiški Srbi zelo mlado. To bo razumljivo zaradi nezasištanega ravnanja Nemcev, ki so že v l. 1293. prepovedali rabo srbskega jezika pri sodišču. Pozneje je bilo celo pod smrtno kaznijo prepovedano govoriti javno srbsko. Vendar se je srbsčina ohranila do danes in ostala bolj čista kot sosednja slovanska jezika, češki in poljski.

Prvega pesnika so dobili Lužiški Srbi v začetku 19. stoletja — Hendrija Zejlerja. Bil je sodobnik Prešernov in soustanovitelj Mačice Serbske, ki se je ustanovila l. 1847. Nedolgo zatem se je rodil Lužiškimi Srbom njihov največji pesnik Jakub Bart-Čišinski, katerega ime je šlo preko meja; tudi pri nas ni neznan. Veliko je pripomogel k povzdigi lužiškosrbske književnosti velikodušni mecen dr. Arnošt Muka, jezikoslovec, pisatelj in časnikar.

Danes so najbolj znani v njihovi literaturi Hendrih Kitrar, Pawol Wičaz, Jakub Šewčik in Mina Witkojc. Slikarje je že od nekdaj vabila lepa in zanimiva pokrajina. Prihajali so pa le tuji, svojega sinu slikarja Lužica ni imela. Še najbolj njen je bil Čeh Ludvik Kuba, ki

je poleg Williama Krawca največ pripomogel, da so se stare redke nošnje vsaj na slikah otele pozabljenju. Danes pa imajo Lužičani že svojega slikarja Merčana Nowaka, ki sicer še študira v Varšavi, vendar pa je po svojih grafičnih listih že znan. Poleg njega se udelevuje v slikarstvu kot amaterka mlada gdč. Krawcova.

Pesem lužiških ljudi, je otožna. Morda je vplivala nanjo temna preteklost, morda melanholičen značaj pokrajine. Včasih so spremljali petje z instrumenti, ki pa so danes le še v muzejih. Na meh, na tarakavo in na trostruno vijolino ne igra nihče več ...

Kot skladatelji so znani Kocov, Pilk, Slodenk in Bjarnat Krawc, ki danes tudi vodi vse glasbeno življenje v Lužicah.

H koncu dostavljam, da je prav v naših rokah, v rokah vseh osvobojenih slovanskih narodov, usoda našega Benjamina. Ne sme umreti ta naš najmanjši brat; tudi sam ne bo hotel umreti, če bo vedel, da se zanimamo zanj in da čutimo z njim. — Prvi korak v to smer je naredila organizacija jugoslov. visokošolcev v Pragi, ki je priredila letošnje velikonočne praznike poučno ekskurzijo v obe Lužici. S te poti so tudi vse te impresije in zaznamki, ki naj tvorijo drugi korak med nami in Lužičkimi Srbi.

Medicina v davni preteklosti

Kako je nastala medicina. — Prvi začetki zdravilstva pri starih Grkih. — Zdravniki-bogovi. — Eskulap. — Hipokrat. — Medicina v starem Rimu. — Arabski in šalernski zdravniki.

O postanku zdravilstva so imeli vsi stari narodi številne legende in vsaka je na svoj način zatrjevala, da so bili prvi učitelji lečenja ran in bolezni — bogovi. Bajeslovje in početki zdravilstva so potemtakem tesno združeni; prvotnemu človeku se je zdelo vse, kar je presegalo njegovo obzorje, božansko. Kako torej ne bi bili božanski ljudje, ki so umeli z mazilom olajšati bolečino in ozdraviti rano?!

Nazorno nam kaže zvezo med verstvom in zdravilstvom grško bajeslovje. Bog Apolon je bil zdravnik in njegovi ljubici Deifoba in Enona sta poučevali ljudi o skrivnostih zelišč in dreves. Apolona pa so si verniki zamišljali v podobi solca in ni li solnce eden največjih zdravnikov vseh časov in narodov? V tem primeru bi bil bog samo poosebljena prirodna sila, ki ima zdravilno moč.

V starih grških knjigah beremo tudi o slovečem kentavru Kironu, ki je bil čudovit polubog: spoznal se je v glasbo, čarodejstvo, vedeževanje, zvezdoznanstvo in medicino. Če tej postavi slečemo bajeslovni plašč, spoznamo davnega človeka, ki je utegnil biti kak svečenik, a je vse druge prekosil po znanju in veščinah. Takega izrednega

človeka je domišljija poslala v mitološki svet in ljudem se je zdel polubog. Vendar pa o njem vemo, da je prvi gojil v Tesaliji zdravilna zelišča in poučeval druge v lečenju. Med njegovimi učenci je bil tudi sloveči Eskulap. Tudi ta je ogrnjen s plaščem verske domišljije, vendar iz legend o njem takoj spoznamo moža, ki je živel in je bil človek kot vsi drugi, le razumel je več od svojih vrstnikov. K njemu so prihajali bolniki z vseh mogočih krajev. Praviijo, da je obujal celo mrtve, zato ga je mogočni bog Zevs udaril s strelo. Eskulap je praded sodobnega ranocelnštva (kirurgije); izumil je ligature, obveze in sonde za rane. O njem vemo, da je uporabljal zelišča z narkotičnimi lastnostmi. Zapustil je dva sinova, ki sta se udeležila trojanske vojne in sta oba delovala kot zdravnik. Iz tega rodu je baje potekel tudi znameniti zdravnik Hipokrat. Čeprav je torej Eskulap ovit s tančico verskih bajk, slavimo v njem enega izmed znanih očetov zdravilstva.

Prvi zdravniki, ki so jih ljudje uvrstili med bogove ali polubogove, so bržčas prinesli svoje vednosti od drugod ali pa so si jih pridobili z lastnimi izkušnjami. Ljudje so jih častili v templjih in slavili kot junake in to občudovanje iznajdljivega, genijalnega duha je slej ko prej naravno. Ponekod je vplival tudi strah pred takimi ljudmi. Če čitamo, da so boginje in poluboginje ljudi, ki so jih zasovražile, usmrtille s strupom, tedaj nam to pričuje, da so živele v davnih dneh žene, ki so ume-

le kuhati in mešati razne strupe ter prirejati napoj smrti ali napoj ljubezni, pa tudi oboje hkrati. V «Odiseji» čitamo o Circei, ki je s strupom izpreminjala ljudi v svinje, bistroumni Odisej pa je poznal protisredstvo in mu ni mogla do živega. Circina sestra kolhijska Medea je slovela po smrtonosnih ljubezenskih napojih, ki jih je znala izborno izdelovati. Odkrila je strup podleska, svinjske dušice in volčje črešnje. Kolhijska Medea je nadalje začetnica prav v naših dneh toli razkričanega pomlajevanja. O nji pripoveduje stara legenda, da je vbrizgala Esonu v žile sok nekega zelišča in ga pomladila.

Potemtakem vidimo pri teh božanskih zdravnikih čisto človeške orise; medicina davnih časov je bila skrivnost redkih, vanjo posvečenih ljudi, ki so vzbujali neizmerno spoštovanje in strah.

Drugače so Grki že zgodaj rabili razna zelišča, ne vedno v napačnem smislu. Tako je bršljan slovel kot zdravilo zoper pijanost, za omračenje je rabila lavorika, ki so jo uporabljale zlasti svečenice v pitijemskem preročišču. Zelo čislani so bili mak, Boginja rodovitnosti Ceres si je žnjim pregnala napad melanholije, že omenjena Apolonia ljubica Delfoba pa je dala Eneji pred njegovim odhodom na oni svet majhne kroglice iz maka in strdi, da bi uspaval strašnega Cerberja. Stvar se je posrečila in — pristavlja bajka — posledic ni bilo, ker je med ublažil škodljiv makov učinek. Da ni manjkalo vraž in prazne veré, se ume samo ob sebi. Silno so čislali meteorite, kamene, ki je padlo z neba; bilo je zdravilo za vse bolezni.

Kmalu se je razvilo na Grškem nekaj, kar nas spominja Lurda; bilo je tudi tesno spojeno z verskimi in estetskimi momenti. Eskulapu so stavili temple po vsej Grčiji, na otokih Egejskega morja in v Mali Aziji. Najznamenitejši je bil tempelj v Epidavru. Ta prekrasna mogočna stavba sredi gozda je imela vrelec, čigar voda je baje učinkovala kot zdravilo. Noseče žene niso imele dostopa in tudi umreti ni smel nihče na tem svetem prostoru, zato so težke bolnike hitro odstranili. Zdravljenje je bilo združeno z verskimi obredi in so se godili čudeži, da so bolniki ozdravljeni vstajali pokonci in hvalili bogove, zlasti pa velikega Eskulapa.

Eskulapovi duhovni niso bili samo duhovni, marveč tudi zdravniki. Pred vstopom je duhovniški kolegij vsakega bolnika temeljito izprašal in ga ni pustil samemu čudežu. V tej pramatici današnje bolnice je moral bolnik izvrševati svoji bolezni primerne telesne vaje, dajali so mu čistilna sredstva, praške za bruhanje, razne pijače, bikovsko kri zoper krvav kašelj; tuberkulozni so morali uživati oslovsko meso itd. Zdi se, da ti svečeniki niso bili navadni mazači in šarlatani, marveč so svoj zdravniški poklic jemali resno.

Počasi se je nabralo toliko izkušenj, dočim se je jelo z druge strani živahno razvijati prirodoznanstvo, da so Grki položili prve temelje znanstveni medicini. Pojavila se je cela vrsta filozofov, ki so posegali s svojimi nauki tudi v človekovo zdravstveno življenje. Najpomembnejši je Pitagora, ki je vzpodbujal k vegetarijanstvu, t. j. k zametavanju mesene hrane, bolnikom pa je priporočal blažilni vpliv godbe.

Njegov učenec Epiharm je videl v ohrovtu zdravilo za vse bolezni. Okron je skušal upeljati zdravljenje z dijeto. Apolonid iz Keosa je priporočil perzijski kraljici za bolezen — ljubezen; ker pa ni nič pomagalo, je dala učenega zdravnika-ljubimca živega zakopati. Likurg je izdal v Sparti celo vrsto higijskih odredb, ki očitujejo že precejšnje javno zanimanje za zdravstveno blagostanje.

Grki so že v zgodnji dobi spoznali pomen masaže in telovadbe za zdravje; v prvem so včasih pretiravali. Prava zdravniška veda pa je jela kliti v dveh šolah: prva je bila v Knidu, druga v Keosu. Knidski Eurifon je dajal čistilne in bljuvalne praške, tuberkuloznim pa je svetoval, da naj uživajo mleko zdrave žene ali pa mleko oslice. Svoja učitelja v zdravilstvu je imenoval: Čas in Izkušnja. Demokrit je svetoval za bljuvanje izvleček iz popra, v ostalem pa je poznal kaj barbarska «zdravila»; tako se mu je n. pr. videla zelo učinkovita kost kakega sorodnika ali prijatelja. V keoski šoli je imel prvo besedo že omenjeni Hipokrat, ki ga današnji zdravniki imenujejo: oče zdravilstva. Bil je občudovanja vreden praktik in globok mislec, ki je imel za svoj čas veliko znanja. Odlikoval se je po vestnosti in po drugih čednostih, tako da je bil ta zdravnik v vsakem pogledu človeškemu rodu na čast. Njegov nauk

povdarja, da se zdravnik opiraj na zdravilno moč same prirode; od njega imamo geslo: narava zdravi, zdravnik le oskrbuje. Zdravnik ne delaj nikdar proti naravi. Posebno važne so se mu videle higijenske in dietične odredbe. Uvedel je na pravo mero puščanje krvi, spoznal je vrednost kopeli, sploh je postavil zdravljenje na umno znanstveno in kritično podlago. Dasi je bila Grška takrat že na precejšnji kulturni višini, so vendar videli v njem božjega izvoljenca. Legenda pripoveduje, da so se v duplini njegovega groba naselile čebele in njihov med je imel posebno zdravilno moč.

Hipokratovi šoli se priključuje zdravniška šola v Aleksandriji, kjer so se mnogo bavili z besednim modrovanjem, nekateri — kakor n. pr. Herofil — pa so se tudi urili v seciranje; za material so jim bili živi ljudje, ki so jih sodišča obsodila na smrt.

Grški zdravniki so se razšli tudi po rimski državi, ko so si bili Rimljani podvrgli staro Helado in se učili pri njenih učenjakih in pesnikih duhovne kulture. Med rimskimi zdravniki grškega rodu se je odlikoval Asklepijad iz Bitonije, ki se je predvsem boril zoper takrat jako razširjeno zavijanje bolnika v gorke odeje ali izpostavljanje solncu, oziroma ognju. Bil je nasprotnik bližvalnih in čistilnih praškov, čišlal pa je klistiranje. Odsvetoval je bolnikom, da bi uživali meso, zagovarjal je vribavanje in priporočal reden izprehod. Njegovo poglavitno zdravilo pa so bile kopeli, ki jih je predpisoval v 100 ináčih, med njimi tako zvano visečo kopel. Drugi poznejši zdravniki so se odlikovali s svojimi rastlinoslovskimi študijami: ta je odkril to, drugi ono dotihmal še neznano zdravilno zelišče.

Najslavnejši rimski zdravnik je bil Galen; njegovo ime je uživalo vse do 17. stoletja sloves mojstra zdravniške vede. Bil je za svojo dobo zelo učen mož, čeprav tudi praznoveren, saj je veroval v sanje in njih božansko moč. Kot zdravnik je uporabljal številna sredstva in je izumil mnoga nova zdravila. Pri vročici je priporočal kopeli, hvalil je dijetlo, klistirje, puščanje krvi, terjak, zelišča, ki silijo k vodi itd. Po njegovi smrti je medicina znatno nazadovala in mazaštvo je skoraj popolnoma premagalo znanstveno zdravilstvo. Silno so se razširile vraže in praznoverje je šlo povsod v klasje. Proti gla-

vobolu so uporabljali lovoričin sad in ga stisnjenega v olju polagali na glavo; tudi venec iz divjega slaka bi imel lečiti glavobol. Komur to ni pomagalo, je obesil košček lobanje kakega skopuha kot amulet, pil kuhane vranje možgane in si dal pod glavo bilke iz kanjinega gnezda. Devet ječmenovih zrnec bi imelo izlečiti tvor; vsako zrnce je moral bolnik trikrat obrniti z levico okoli uljesa in nato vreči v ogenj. Uživanje čebule prepreči ali zdravi vodenico, odrevenelost udov je Rimljan zabranil tako, da si je pljuval na prsi. Če je kak tujec pogledal otroka, je morala dojilja brž pljuniti, da bi odvrnila nesrečo. V govnu kakega volka najdene kosti so lajšale zobne bolečine, komur pa to ni pomagalo ali ni imel take kosti pri roki, je poiskal žabo in ji pljuval v gobec. Da se otroci ne strašijo, jim obesil volčji zob okoli vratu, proti pasjemu vgrizu pa najbolj zaleže ovitek iz lastnega svežega urina in blata.

Človeški urin (seč) je sploh veljal kot posebno važno zdravilo; tu se spominjamo, da še danes ni izumrla med našim preprostim ljudstvom vera v njegovo lekovito moč. Feron, sin egiptskega kralja Sesostrisa, je oslepel. Zdravniki so izjavili, da ga ozdravijo, toda le z urinom žene, ki je svojemu možu strogo zvesta. Poročila zatrjujejo, da takšne žene niso mogli najti, čeprav so jo z lučjo ob belem dnevu iskali; sama kraljica ni mogla reči, da bi mogla dati uspešno vodo oslepelemu sinu. Po dolgem iskanju so vendarle našli tako redkost; bila je žena preprostega vrtnarja. Feronu je njen urin pomagal: vrnil se mu je vid in kraljevi sin se je s to ženo oženil, nekatere druge, ki mu niso mogle pomagati, pa je dal sežgati.

Kaj preprosto je bilo zdravilo za nahod: človek je moral poljubiti nozdrv kake mule. Če je koga pičil škorpion, je zadostovalo, da je poiskal osla (štirinožca) in mu povedal, kaj se mu je zgodilo. Plavuta morske ribe je bilo uspalno sredstvo, ki ga je nesrečnež položil pod vzglavje.

Najodličnejši ljudje v rimskem cesarstvu so bili hudo praznoverni. Kdor se je hotel že v naprej zavarovati pred boleznimi, si je obesil okoli vratu trak, na katerem je bilo napisano v obliki obrnjene piramide »Abracadabra«; ta amulet je precej spominjal na uganke ali pa na futuristične »pesmi«.

Galenov učenec Ecius (5. stoletje po Kr.) je imel tale recept za kristjana, ki mu je obtičala kost v grlu: Zdravnik se postavi pred pacienta in veli: «Kost, zapusti grlo, kakor je Jezus Kristus dal Lazarju, da je zapustil svoj grob in kakor je Jona ostavil kitov želodec.» Pomagalo je tudi, če je zdravnik prijel pacienta za grlo in dejal: «Kost, zaklinjam te pri mučencu in Kristusovem slugi Blažu, da se pomakneš in zapustiš grlo.»

Po Hipokratu in Galenu je taka «medicina» več kot žalostno nazadovanje.

Napak bi storili, če bi prezrli stare Arabce, ki so imeli izborne zdravnike. Če ne bi nič drugega storili, kot da so prevajali grške znanstvenike in jih tako ohranili svetu, dočim so izvirnike uničili barbari, bi jim bil današnji svet lahko hvaležen. V času, ko je Evropa tonila v barbarstvu, so Arabci nadaljevali grško znanost. Tako se je tedaj tudi medicina obravnavala ondi resneje ko drugod. V 10. in 11. stoletju so se razvile velike šole v Bagdadu, v 12. stoletju jih je imela Cordova, v 13. stoletju Damask, pa tudi Kairo in Fez sta se ponašala z učenostjo.

Najslavnejši arabski zdravnik je bil Razes, imenovan «eksperimentator». Zapustil je dobre opise koz. Proti garjam in kožnim boleznim je predpisoval mazila iz živega srebra, rabil je tudi boraks in soliter in je prvi imenoval alkohol. Kakor vsem arabskim zdravnikom, se je tudi njemu videla važna preiskava urina. Kako so cenili njegove spise, pričuje to, da jih je hotel čitati kralj Ludvik XI. in jih je zahteval pri medicinski fakulteti v Parizu. Le-ta mu jih je posodila samo s pogojem, da je zastavil dobršno količino srebra in se s posebno pogodbo obvezal, da jih vrne.

Velik ugled je imel Aricenna, ki se je v splošnem držal Galena, vendar pa je odkril tinkture in alkoholate, pri izdelovanju zdravil je uporabljal zlato, zavrgel je premočna čistila in je lečil melanholijo tako, da so se morali pacienti gugati na gugalnici.

V splošnem je arabsko zdravništvo obogatilo sodobno in poznejšo medicino z mnogimi novimi izsledki: odkrilo je celo vrsto dotlej neznanih zdravilnih zelišč in uporabo njih sokov ali sadežev, preizkusilo je nekatere mineralne snovi ter je sploh položilo kemiji in farmaciji nove temelje.

Pomembna je bila tudi salernska šola, ki je nadaljevala predvsem Hipokratove nauke, dasi jih je na drugi strani skazila in obrnila v praznoverje, kar pa ni čuda, če uvažimo, da je mesto ležalo na križišču križarskih vojn, kjer sta se tesno stikala vzhod in zapad. Ivan Milanski nam je ohranil v svojih verzih poglobitna načela te šole, ki se nam vidijo prav prikupna. V nevezani besedi ti verzi slove: «Čist, jasen zrak ljudem koristi, dočim so močvirja zelo slabi sosedje. Hrana bodi zmerom preprosta in naturna: uživaj dobra presna jajca, pa tudi mleka ne pozabi, pij lahko vino in jej krepko juho. Zmerno živeč človek ne umrje, ti pravi naša medicina, zato pa čislaj zmernost vse svoje življenje. — Pijača koristi človeku tik po jedi, drugače nikar ne pij.» Ne vemo, ali bi bilo treba svetovati še to-le iz teh verzov:

Če zvečer preveč si pil,
pride zjutraj zgaga —
še kozarček — je zdravnik,
ki najbolj pomaga.

S tako medicino je človeštvo stopilo na prag srednjega veka.

Po dr. Monssonu-Lanauze

Zadnji boji slovenskih fantov s Turki

Ob petdesetletnici bojov za Bosno in Hercegovino

Na berlinskem kongresu l. 1878.¹⁾ je dobila Avstro-Ogrska mandat, da zasede Bosno in Hercegovino. Vzroki so zadosti znani in naj mimogrede posname-mo le to-le: V 19. stoletju je jela notranja in vnanja moč turške države čedalje bolj slabeti. Posamezni narodi (Srbi, Grki, Romuni) so se osvobodili in na krščanskem ozemlju, ki je še ostalo pod turško upravo, je neprenehoma vrelo. »Raja« se je začela upirati. Tako so tudi bosensko-hercegovinski Srbi in Hrvatje izvedeli, kako se godi njih bratom po krvi in jeziku v Avstro-Ogrski in v Srbiji. Vendar pa je bila njih nacionalna zavest iz lahko umljivih razlogov jako rahla; socialni in upravni vzroki so bili daleko važnejši ter so zapovrstjo netili vstaje in upore. Socialno je na turških tleh še vedno vladal mračen, orientalsko čemeč in odrevenel fevdalizem, ki je postopal z veliko večino prebivalstva kot s čredo. Krščansko vero so trdovratno zatirali; kristjani so morali plačevati znatno višje davke. Turška uprava ni bila več kos svojim nalogam; samopašnost, korupcija in druga zla so jo popolnoma ugonobila. Zaradi tega so bili uradniki bogovi vsakega kraja, ki so lahko počenjali, kar se jim je zljubilo. Turčija sama je že zdavnaj zaključila dobo vojaških pohodov, kajti jez okoli nje je bil preveč močan in nje notranja moč preslaba. Ker ni imela sposobnosti za popolno preosnovo in modernizacijo, kakor jo je izpeljal angorski Kemal paša stoprav po svetovni vojni l. 1918. do 1924., je jela žalostno hirati. Sigurno bi bila že v prvi polovici 19. stoletja na evropskih tleh izhiral, če je ne bi držale pokonci spletke zapadnih držav. Ko se je l. 1878. ustanovila Bolgarija kot sad ruske zmage.²⁾ so te spletke tako dozorele, da je bilo treba sklicati kongres zainteresiranih evropskih držav, zakaj preti-la je nevarnost, da si bodo velike države skočile v lase in bi torej Evropa doživela že l. 1878. to, kar se je zgodilo l. 1914.

V Bosni in Hercegovini je pred 50. leti doseglo sovraštvo med kristjani in mo-

hamedanci višek. V deželi so vladali roparski »bašibozuki« poleg koruptnih turških uradnikov, ki so se brigali le zase in prepuščali rajo njeni usodi. Že pred tem so se jeli zanimati za bosenske razmere Srbi iz Srbije. Goreči patriotje te države so že takrat proglasili srbijansko pravico do Bosne in Hercegovine in v vrstah bosenskih vstašev so se borili nekateri odlični Srbijanci, predvsem pa polkovnik Petar Mrkonjić — knez Peter Karagjorgjević, prvi kralj zedinjenih Jugoslovenov. Srbska službena politika pa se je takrat pod vladno Obrenovićev precej nagibala k Dunaju in tako Srbija v času berlinskega kongresa ni prišla do besede. Ne bi pa bila prišla niti tedaj, če bi bila vodila tisto vnanjo politiko, kot jo je vodila Srbija za časa aneksije Bosne in Hercegovine l. 1908. Velike države so s svojo tajno diplomacijo delile tujo zemljo in tuja ljudstva čisto po svojih koristih, ne me-neč se nimalo za manjše države.

Tako so tedaj upori v Bosni izzvali odmev po vsej Evropi. Avstro-Ogrska je vztrajno trdila, da največ troši za begunce iz Bosne (navajala je vsoto 20 milijonov K) in da so najbolj ogrožene njene meje, zato je berlinski kongres nji podelil nalogo, da zasede Bosno in Hercegovino in jo upravlja za daljšo dobo, dokler se usoda obeh dežel dokončno ne reši. Avstrija je dobila nadalje pravi-co, da vzdržuje v Novem Pazarju svoje vojaštvo, vendar pa ostani uprava v tem kraju še nadalje turška.

Diplomatski krogi na Dunaju so vzeli to zasedbo kaj lahko; znana je izjava takratnega zunanjega ministra Andrasi-ja, da zadostuje ena stotinja z godbo na čelu. Vojaška oblast je odredila druga-če: poslala je v Bosno XIII. armadni kor s štirimi pehotnimi divizijami, za vojskovodjo pa je bil imenovan feldcajg-mojster baron Filipović, rojak iz Vojne Krajine. Ta avstrijska vojska, ki je šla zadnjikrat v zgodovini v Bosno nad Turke, je štela 72.713 mož, 13.313 konj in 112 topov. V ta pohod so v veliki meri vpregli slovenske fante, ki so tako imeli ne baš prijetno priliko, da za slovo vrnejo Turkom vsaj nekaj krvavih udarcev, ki jih je dobivalo naše ljudstvo to-

¹⁾ Glej »Ziv. in sv.«, III. knj. str. 790.

²⁾ Glej »Ziv. i. sv.«, III. knj. str. 398.

liko časa od otomanskih tolp. Dogodivščine slovenskih fantov v Bosni in Hercegovini je obsežno opisal častnik Jernej pl. Andrejka v knjigi »Slovenski fantje v Bosni in Hercegovini 1878«, ki jo je izdala l. 1904. Mohorjeva družba.

Mobilizacija za pohod v Bosno namenjene vojske je potekla precej idilično; že takoj po sklepu berlinskega kongresa so vsi vedeli, »da bo vojna«. Slovenski 17. pehotni polk, ki je bil takrat v Trstu, je krenil na pot 12. julija zjutraj; zvečer so bili fantje že v Ljubljani, kjer so se poslavljalji s svojci. Točile so se solze, a v prav obilni meri — zatrjuje poročilo — je teklo tudi vino. Zanimiv je bil sprejem v Krškem: župan Viljem Pfajfer je pogostil polk s sodom vina in častniki so morali fante prisiliti, da so pohiteli na že žvižgajoči vlak. Odpeljali so se v Sisek, odkoder so krenili peš proti Bosni, mudeč se v posameznih krajih. Dne 28. julija so prispeli v Staro Gradiško. Zdaj so začeli delati most in prehajati na bosanska tla. Prispeli so tudi nekateri drugi polki, med njimi druga gorska brigada, ki ji je poveljeval nadvojvoda Ivan Salvator, tisti Habsburžan, ki se je bil pozneje naveličal habsburškega dvora in je kot Ivan Ort izginil v valovih svobodnega življenja.

Vojska se je imela takoj v začetku boriti s težavami, ki jih niso dovolj upoštevali v načrtu: vladala je huda vročina, vode pa je na vsej črti manjkalo. Turška obramba se je osredotočila v nočnanosti, drugod so bile le majhne posadke, ki so se brez bojov vdale. Prodiranje je bilo z vojaške strani potemtako dokaj lahko, nevarnejše pa so bile naravne ovire; tako je vročina zahtevala že dne 30. julija 11 mrtvih. Glavna vojska s Filipovičem je vkorakala pri Slavonskem Brodu, tretji del pa je stopil pri Šamcu na tla Turčije. Vsem je iz navedenih vzrokov predla trda in na nadaljnji poti se je pokazalo, da so ena največjih nadlog slabe ceste. Prometna pota so bila namreč v takem stanju, da so aprovizacijske kolone s težavo sledile vojski in so morali vojniki često stradati. Zato se je Filipovič takoj po brzozavki, da je cesarska vojska stopila na bosanska tla, pritožil cesarjevi vojaški pisarni zastran slabih cest in je izjavil, da Bosne ne bo mogoče držati, če se ne bodo ceste izboljšale.

17. pešpolk je imel prvi boj pri Rogelju, blizu Varcar-Vakufa; zelo krvav je bil v tem času boj pri Maglaju, v ka-

terem je padlo veliko husarjev. Vojake je napadalo tudi civilno prebivalstvo in mnogo prask in bojov je bilo več čas in na vseh črtah baš s trdovratnimi vstaši. Pokazalo se je, da pravoslavno (srbsko) prebivalstvo ni nič kaj zadovoljno z avstrijsko zasedbo, boječ se, da ne pride z dežja pod kap. Pa tudi prebivalci, ki so bili kakorkoli zainteresirani na turškem režimu, so se upirali.

Tako je bilo v Bosni ves avgust in september zelo nemirno in viharo.

Po bojih pri Maglaju, Žepčah, Hanu, Bjelalovacu in Visokem se je 17. avgusta začel boj za Sarajevo. Turki so se branili dokaj žilavo in so bile na avstrijski strani precejšnje izgube (12 častnikov in 360 vojakov). 17. pešpolk je skupno z ostalimi, ki so se mu pridružili v Stari Gradiški, prodiral proti Jajcu; tudi ta trdnjava se ni zlahka udala, saj je bilo skoraj vse prebivalstvo mesta Jajce na strani Turkov. Od tod so prodirali proti Travniku, ki je padel dne 11. avgusta v avstrijske roke. Potem so se ustavili v Dolnjem Vakufu in krotili ondodne in okoliške vstaše. Banjaluka je padla 16. avgusta. 18. divizija, ki je 1. avgusta prestopila pri Imotskem dalmatinsko mejo in stopila na hercegovinska tla, se je 4. avgusta spopadla pri Citluku s sovražnikom, že naslednjega dne pa je vkorakala v Mostar, kjer je zaplenila 30 turških topov, čez 3000 pušk in mnogo municije. Turške posadke so tvorili po večini Albanci, poveljeval pa je Ali paša. 6500 mož in 400 konj te posadke so ujeli in potem na ladjah prepeljali na turška tla.

Nadaljnje osvojevanje bosanskih in hercegovinskih krajev je bilo združeno z lokalnimi bitkami in z boji z vstaši, vendar je bila pglavitna vojaška naloga z zasedbo Sarajeva in Mostara rešena. Zasedanje je trajalo tja do konca septembra in prve dni oktobra leta 1878 je bila že vsa Bosna pod avstrijsko upravo.

Naši fantje — in sodelovalo je poleg 17. pehotnega polka več polkov iz Štajerske in Koroške, tako da so bile zastopane vse slovenske pokrajine — so se koncem oktobra vrnili v domovino. Tu so jih seveda slovesno sprejeli in gostili in — širom naše domovine so krožile zgodbe o vojni proti Turkom — nekaj resnične, nekaj izmišljene, kakor vedno v takih primerih.

Marsikateri mlad Slovenec je za večno izginil v trdih bosanskih tleh. Vojna je vendarle zahtevala 178 častnikov in 5020 podčastnikov in moštva. S tem pa niso vštete dokaj številne žrtve raznih bolezni, zlasti griže.

Tako je tedaj Bosna in Hercegovina prešla pod novo upravo. Nekaj časa se je zdelo, da bo okupacijska oblast obe deželi civilizirala in odstranila sledove turškega režima. Ti upi pa se niso izpolnili. Za Bosno sta se jela puliti med seboj Dunaj in Budimpešta; uprava, ki ji je stal na čelu c. in kr. general (zadnji je bil baron Sarkotić), je bila docela v službi interesov nemškega naroda, ki je dajal kakšne koncesije le še Madžarom. Ta uprava se je smotreno trudila, da bi oslabil slovenski živelj; hoteč ga pripraviti za svoje samogoltno namene, ga je prepričevala, da pripada posebni »bosansko-hercegovinski narodnosti.« Socialne krivice so se le malo zrahljale, odpravile se niso in kmečki živelj je slej ko prej ječal pod pritiskom neznoznih razmer. O razmerah v Bosni imamo Slovenci lepo knjigo, roman Fr. Maslja - Podlimbarskega »Gospodin Franjo«. Ta kričeča slika ni bila ni malo pretirana. L. 1908 je Avstro-Ogrska anektirala Bosno in Hercegovino, kar je vzbudilo velik odpor v Srbiji in bi bilo kmalu prišlo že takrat do vojne. Kako je mlada Bosna in Hercegovina mislila o hrvatskem »civilizacijskem« delu avstro-ogrške uprave v teh dveh deželah, pričuje nacionalistično gibanje med srbskim prebivalstvom, iz katerega so izšli Princip in tovariši in ki je v juniju l. 1914. opozorilo ves svet nase. Atentat na prestolonaslednika Franca Ferdinanda v Sarajevu je bil glasen in strahoten odgovor anektirane Bosne in Hercegovine Dunaju in Budimpešti.

Avstro-ogrška zasedba Bosne in Hercegovine je bila z vidika današnjega stanja le začetek nove avstrijske kolonijalne politike na Balkanu, ki bi se imela l. 1914. nadaljevati z zasedbo Srbije (spomnimo se avstrijskih »mirovnih pogojev« l. 1916!). Toda prav to je bilo usodno za habsburško monarhijo, ki ni hotela ali mogla razumeti nacionalnih problemov na svojem ozemlju in ni slutila, kakšne eksplozivne snovi se kopičijo pod njeno trhlo stavbo. Čim več nezadovoljnih Slovanov se je zbiralo v tej državi, tem bližji je bil njen konec.

Tako smemo trditi, da je bila okupacija in poznejša aneksija Bosne in Hercegovine začetek konca Avstro-Ogrske monarhije in odločen korak naprej k tisti rešitvi južnoslovanskega vprašanja, ki je dozorelo v svetovni vojni in je po zmagi antantnih držav ter po razpadu Avstro-Ogrske dobila dokončno obliko:

Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Univ. prof. baron M. de Taube

Začetki ruske države in nje stiki z Evropo

Konec.

Ob tem času pa niso prenehali ruski pohodi — vojaški in trgovski — proti Carigradu. Z vrsto dogovorov so se urejali javni in zasebni odnošaji te vzhajajoče Rusije nasproti v Bizantu vladajočim rimskim »samosilnikom«. Take akte iz let 907, 912, 945 in 971 so nam ruski letopisi ohranili v staroslovensčini, prevedeni pa so bili z grškega izvirnika. Odnošaji z Bizantom so postali bolj zaupni koncem istega stoletja, ko je bilo vpeliano v Rusiji krščanstvo, ki so ga širili iz Carigrada došli škofje in duhovniki, podložni duhovni oblasti grškega patrijarhata v Carigradu.

Glede razmerja z vzhodnimi sosedi nove države je treba omeniti, da je skušal Vladimir (ki je postal globoko veren kristjan) kolikor moči uvajati načela svoje nove vere tudi na političnem polju. Ruski letopisec posebno podčrtuje, kako se je Vladimir potem, ko je postal kristjan, moralno izpremenil. Pravi, da je Vladimir »živel v miru in slogi s sosednimi knezi, Boleslavom Poljskim, Štefanom Ogrskim in Andrejem Češkim, in med njimi sta vladala mir in sloga.«

Prijateljski in mirni odnošaji z različnimi zapadno evropskimi državami so se povečali pod Jaroslavom (1015

do 1054), zlasti po zaslugi novih zakonskih zvez z rodbinami kijevskih velikih knezov. V tej dobi (XI. stoletje), da ne omenimo dveh odličnih zvez z bizantinskimi princesami — so bili ruski vladarji v sorodstvu s kralji, vojvodi ali princji Švedske, Norveške, Češke, Poljske, Ogrske in večjim številom nemških kneževin; Jaroslavova hči Ana je bila poročena s francoskim kraljem Henrikom (l. 1048); vnuk Jaroslava, Vladimir Monomah, je bil poročen z angleško princeso Gydo, hčerjo nesrečnega Harolda; ena izmed Praksedovih vnukinj je dosegla na zapadu cesarsko krono, ko je poročila nemškega cesarja Henrika IV.

Vsi ti rodoslovni podatki so očitna dejstva v mednarodni zgodovini Rusije tiste dobe, dejstva, ki ne bodo mogoča po navalu Tatarov in za mongolskega vladanja, kakor tudi v moskovski dobi ne.

Že ta dejstva nam pričujejo bolj od kakršnegakoli zapletenega sistema dokazov, kako sijajno mednarodno stališče so zavzemali knezi Rusije v veliki družini evropskih vladarjev. Bilo bi napačno — (po mnenju globokega poznavalca zgodovine osrednje Rusije prof. Golubinskega) ako bi si predstavljali ruske kneze iz predmongolske dobe ravno tako odtrgane od zanada kot moskovske vladarje XV. in XVIII. stoletja. Narobe: njih odnošaji z zapadom so bili prav tako živahni in tesni kakor od Petra Velikega dalje.

Prav tako bi bilo napačno, če bi si predstavljali te mednarodne zveze Rusije in romano-germanskega sveta kot izključno dinastične zveze, nastale iz srečne kneževske politike, če bi mislili, da niso bili vkoreninjeni v realnem življenju narodov, njih kulture in gospodarskih interesov. Nasprotno, takrat je tvorila slovanska Evropa gospodarsko celoto z zapadno Evropo, za kar govorijo docela prepričevalni podatki iz zgodovine njene trgovine v srednjem veku.

Kakor dokazuje švedska arheološka veda, se je začela še pred nastankom ruske države — vsekako okoli l. 800 — velika trgovina po Volgi med Skandinavijo in Vzhodom s Kozarji in Arabci. Šele v poznejši dobi okoli 850 l. se je ta stara trgovinska proga opustila in se je začela po Dnjepru, ki je posiljal vezal Baltičsko morje s Črnim morjem in privabljal pohlepne Varjage k Carigradu. Le-ti so si zavarovali trgovino

z nebrojnimi vojaškimi postojankami zlasti vzdolž nove proge od Ladoškega jezera do ustja Dvine in Dnjepra. Začetki ruske države so bili po najboljših zgodovinskih izvirnikih Ključevskega in Platonova tesno spojeni z mednarodno-trgovinskimi zahtevami v severni in zapadni Evropi te dobe. Rusko-varjaška država je po svoji ustanovitvi nadaljevala ekonomsko politiko svojih ustanoviteljev in trgovina se je vršila od severa na jug s skandinavskim in germanskim svetom, kakor z Bizantom — medtem ko so se zaključile nove trgovske zveze s centralno Evropo, pri čemer je bila Poljska posrednik.

Tako je postalo jasno, da so bili Rusi v XI. in XII. stoletju z gospodarskega in političnega stališča *aktiven del v evropski državni skupnosti* in bi bilo povsem napačno predstavljati si staro Rusijo v predmongolski dobi tako odrezano od sveta, kot je bila moskovska država XV., XVI. in deloma XVII. stoletja. Narobe: pred tatarskim navalom je bila Rusija v resnici član velike družine evropskih narodov. V XI. in XII. stoletju, celo v prvi polovici XVII. stoletja se je kaj dobro prilagodila zapadnemu sistemu »krščanske republike«, ki jo kronata papež in cesar. Leta 1075. in 1077. se je Izjaslav kijevski formalno obrnil do papeža zaradi rodbinske nesloge, po kateri je bil zgubil prestol; sto let kasneje se je v podobni zadevi zatekel k avtoriteti »romanskega cesarja« (Friderika Barbarossa) princ Gališki (Vladimir Jaroslavovič), medtem ko je mogočni in slavni Danijel Romanovič Gališki (1201—1264), v sorodstvu s celo centralno Evropo in zapleten v vse mednarodne spletke, sprejel ne kasneje kot l. 1255. iz rok papeža kraljevsko krono z dotadaj še neznanim naslovom »Rex Russiae«.

POPRAVIL

V poslednji številki se je v naš poziv amaterjem-fotografom na 96. strani vrnila tiskovna pomba, ki moti smisel stavka. Pravilno se glasi: »Slika mora izražati značilnost pokrajine ali nje nastojenje (ne nastajanje) v tem ali onem letnem času!«

RAZNO

Muha — najhitrejša letalo

Ameriški učenjak prof. dr. Townsend je trdil na tretjem panameriškem znanstvenem kongresu v Limi, glavnem mestu Peruja, da leti neka vrsta muhe, tako zvana cephemyra, s hitrostjo 360 m na sekundo, oziroma 1296 km na uro. V manj nego 3 sekundah preleti cel kilometer zračne poti. In ta neverjetna hitrost ne traja morda samo malo časa, temveč ure in ure nepretrgoma. Zemeljsko kroglo bi obletela na 40 stopinj severne ali južne širine (kakšnih 22.000 km) v 17 urah. Če bi se spustila ob 4. zjutraj iz Newyorka, bi bila ob 12. v Pekingu, ob 16. v Carigradu, ob 17.30 v Madridu in ob 21. istega dne zopet v Newyorku. Hitrejšega živega ali mehaničnega letala svet ne pozna. Divja raca napravi »komaj 160 km na uro — a nje povprečna brzina je znatno manjša; poštni golobi brzijo s 50 do 80 km na uro; križarke napravijo v istem času 45 km, rušilci 70 km, motorke do 130 km, najhitrejši brzovlaki 190 do 200 km, najhitrejša letala 400 do 450 km — a cephemyra trikrat toliko. Edino izstrelki jo še prekosijo. In pri tem je žival neznatna muha, skoraj podobna čebeli po velikosti, obliki in barvi, samo lažja. Nemogoče je, da bi jo ujel v letu. Če leti mimo tebe, zaslišiš samo kratek žvižg, videl pa nisi ničesar. Tisto malo eksemplarijev, ki jih imajo v muzejih, so ulovili, ko so počivali, ali pa so jih vzgojili iz ličink. Dr. Townsend meni, da bi natančni študij te živali odkril morda malsikatero dopolnitev k teoriji letanja. Muha pa je doma v Ameriki in v severnejši Evropi. Ena izmed drugih njenih specijalitete je ta, da leže svoja jajca divjačini v nozdrvi, zlasti jelenom in srnam.

Velik predor skozi Pireneje

Nedavno so otvorili novo železniško progo med Francijo in Španijo, ki veže obe državi po najkrajši poti skozi osrednje masive Pirenejev. Doslej sta vodili dve drugi progi med obema državama vzdolž obale na obeh koncih tega pogorja in sta bili precej nerodni. Sedanja direktna zveza je bila že davno v načrtu, a jo je bilo težko izvesti, ker zahteva celo vrsto predorov. Med

temi bi meril samo predor pod goro Col de Somport 7875 m. Projekt zanj izhaja še iz časov Delcasséja, ki se je trudil l. 1904, z vso močjo, da bi obe sosedni državi združil čim tesneje z gospodarskimi in političnimi pogodbami. Dela so se pričela že takrat, svetovna vojna jih je prekinila, a l. 1923, so jih znova vzeli v roke. Najtežje je bilo dovršiti 28 km dolgi elektrificirani del od Bedousa (Francija) do Jace (Španija). Na tem delu leži mednarodni somportski predor. Ob njegovem izhodu na španskih tleh leži velikanska mednarodna postaja Canfranc. In tako je po napornem desetletnem delu dovršena proga, ki veže francosko mesto Pau s špansko Saragosso.

Velikani v rastlinskem svetu

Često moramo občudovati, kako visoko zrastejo nekatere rastline razmeroma v kratkem času. Po njih sodeč bomo razumeli, da je utegnila imeti terciarna doba ogromno rastlinstvo, zakaj takrat je bilo ozračje znatno toplejše in vlažnejše, hkrati pa bolj nasičeno z ogljikom, zato so ga rastline hitreje asimilirale. Ogromne sekvoje, palme in druga taka drevesa so rastle neverjetno hitro in dčsezala prav tako fantastično višino. To je doba, v kateri je bilo vse ogromno, tudi živali; tem hrustom torej ni manjkalo paše.

Še danes imamo nekaj rastlin, ki jih ugodna tla z drugimi pogoji vred poženejo visoko nad druge. Vsak pozna solnčnico, ki raste po naših vrtovih in nilvah in iz katere dobivajo kmetje tudi olje. Ta rastlina utegne zrasti tri in pol metra visoko: pri tleh ima steblo šest do osem cm v premeru. Tudi nekatere vrste konoplje poženejo do tri metre visoko. Vršički sirka se utegnejo ponekod povzpeti pet metrov nad svoje vrstnike. V močvirjih neredko vidimo kako zel, ki je zrastle tri do štiri metre visoko, vendar pa so take šibke trhljice že dokaj osamljene.

Drugače je v tropskih deželah. Tam neredko vidiš palme, ki so visoke deset do dvanajst metrov. Nekatere liane se razrasejo 100 do 130 m široko. Palma, ki daje vosek, zraste 35 m visoko in nje listje meri pet do osem metrov. Sagovec ima takisto ogromne liste, vse pa prekaša primorski kokosovnik, ki ima osem do devet metrov dolgo in tri do štiri metre široko listje.

V botaničnih vrtovih je že marsikdo občudoval *Victoria regia*, znano vodno lilijo, ki ima listje z dva metra v pre-

meru. Tak list prenese težo 72 kg.
(Tribune de Genève.)

Na sliki vidimo: levo list morskega kokosovca, ki zraste več metrov široko; desno: 3 m visoko konopljo.

Današnja umetniška priloga

Današnji številki smo priložili reprodukcijo fotografije Fr. Krašovca »Žetev«. Tudi ta slika je dokaz, kako se lahko dober fotograf približa umetniškemu efektu. Tu imamo kos našega ljudskega življenja. Ljudje in pokrajina — vse je tipično slovensko. Žetev je najveselejše opravilo našega kmeta, saj s klasjem požanje tudi svoj trud in znoj. Ko bi mu le dal obilen sad!

«ZIVLJENJE IN SVET» stane celoletno 60 Din, polletno 30 Din, četrletno 15 Din, mesečno 6 Din. — Posamezne številke stanejo v podrobni prodaji samo 2 Din. — Naroča se pri upravi, Ljubljana, Prešernova ul. 54.

Naročnina za inozemstvo: ITALIJA mesečno 2 liri, četrletno 6 lir, polletno 12 lir, celoletno 24 lir. — FRANCIJA mesečno 3 franke, ČESKOSLOVASKA mesečno 4 krone. AVSTRIJA mesečno 63 grošev. AMERIKA in ostalo inozemstvo 1 in pol dolarja na leto.

Urejuje Božidar Borko. — Izdaja za konzorcij Adolff Ribnikar. — Za »Narodno tiskarno d. d.« kot tiskarnarja Fran Jezeršek, — Vsi v Ljubljani

Foto Fran Kračovec

Žetev